

MİMARLIK TARİHİNDE SOSYAL SINIFLARIN İZİNDE: SEBASTIANO SERLIO'NUN (1475-1554) VI. KİTAP'INDA KÖYLÜ, ZANAATKÂR VE TÜCCAR KONUTLARI (1)

E. Merve AKSOY ORAL*, Aygül AĞIR**

Alındı: 29.01.2024; Son Metin: 10.12.2025

Anahtar Sözcükler: Rönesans dönemi mimarlığı; Sebastiano Serlio; mimarlık kitapları; konut mimarlığı; sosyal sınıflar

1. Bu çalışma, İTÜ Mimarlık Tarihi Doktora Programı'nda Prof. Dr. Aygül Ağır danışmanlığında yürütülen Sebastiano Serlio'nun konut mimarlığını konu alan tez çalışmasından üretilmiştir.

2. "È perché Vitruvio, che scrive di tal arte, e li altri non scrivono di case di cittadini se non poco, ma assai di fabbriche d'imperatori e principi, come di teatri, amfiteatri, terme e simili, le quali ora più non sono in uso, e gli casamenti delli cittadini per necessità si usano e useranno, e per dir la verità, son quelle che fanno belle città, essendo in tanto numero" (Cornaro, 1995, 89).

3. Bkz. Pellecchia, 1992, "Architects Read Vitruvius: Renaissance Interpretations of the Atrium of the Ancient House, *JSAH* 51(4); 377-416; Ackerman, 1994, Sources of the Renaissance Villa, in *Distance Points: essays in theory and Renaissance art and architecture*, 303-324; Hart ve Hicks, 1998, Paper Palaces: The Rise of the Renaissance Architectural Treatise; Payne, 1999, The Architectural Treatise in the Italian Renaissance. *Architectural Invention, Ornament and Literary Culture*.

* Architectural History PhD Program, Istanbul Technical University, Istanbul, TÜRKİYE.

** Department of Architecture, Faculty of Architecture, Istanbul Technical University, Istanbul, TÜRKİYE.

GİRİŞ: KÖYLÜ BARAKASINDAN PRENS SARAYINA KONUTLAR

".../Bu sanat hakkında yazan Vitruvius ve diğerleri konut (*case di cittadini*) konusunu az çok işlemişlerse de asıl tiyatrolar, amfityatrolar, hamamlar gibi imparator ve prenslerin artık kullanılmayan yapılarına odaklanmışlardır. Oysa [kentte] konutlara (*casamenti degli cittadini*) her zaman ihtiyaç vardır ve kullanımları devam edecektir. Gerçekten de kentleri güzelleştiren asıl unsur sayıca çok olan konutlardır" (Cornaro, *Trattato di Architettura*, Trattati, 1985, 89'dan çevrilmiştir) (2).

Rönesans döneminde yazılan mimarlık kitapları, dönemin mimarlık anlayışını ve sosyal yapısını derinlemesine anlamamıza yardımcı olan önemli belgelerdir. Kent, kır ve mimarlık ilişkisi Rönesans dönemi mimarlarının üzerinde durdukları bir konudur. Özellikle konut konusunun ele alınması dönemin yaşantısı ile ilgili ipuçları vermesi açısından çok değerlidir. Alıntıdan anlaşıldığı gibi Venedik soylusu, hümanist Alvise Cornaro (1475-1566) mimarlık kitabında kent için gerekliliğine dikkat çektiği konutları kentleri süsleyen yapılar olarak değerlendirmiştir (Cornaro, 1985, 89).

Vitruvius'un mimarlık kitabı, Rönesans mimarları ve işverenlerinin antik üslupa uygun konut üretimleri için başvurdukları birincil kaynak haline gelmiştir (3). Vitruvius'un mimarlığın ilkelerinden *decorum* ilkesini konutlar için de kullanması, Rönesans mimarlarınca da takip edilmiştir (4). Alberti (1404-1472), Filarete (c.1400-1469) ve Francesco di Giorgio (1439-1501) gibi 15. yüzyıl mimarları, kitaplarında sosyal katmanlaşmayı konut mimarlığına aktarırlarken Türkçe uygunluk (5) kelimesinin karşılığı olan *decorum* ilkesine yer vermişlerdir. Konutların büyüklüğü ve süslemeleri, yapının işlevi ve sahibinin sosyal konumuna uygun bir biçimde *decorum* ilkesi ile tasarlanmalıdır görüşüne 16. yüzyıl mimarlık kitaplarında da rastlanmaktadır.

Rönesans dönemi mimarlık kitaplarında *decorum* ilkesi ile vurgulanan sosyal katmanlaşma, Martines'in (1988, 273) belirttiği gibi katı bir

4. Gaston'un belirttiği gibi (2014), Rönesans döneminde *decorum* ilkesinin kökeni, Antik Yunan, Roma ve Erken Hıristiyanlık dönemlerinde insanların sosyal konumlarına "uygun" olan bir *decorum* kavramı oluşturulmasına dayanmaktadır.

5. Aristoteles'e kadar geri giden 'âdâb' kavramı, mimarlıkta uyulması gereken kurallara dair koçlara (*decorum*) karşılık gelir. Sinan'ın mimarlığının yorumunda da bu kavrama yer verilmiştir (Necipoglu, 2016, 40).

hiyerarşik düzen içinde ortaya konmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan mimarlık kitaplarında sosyal sınıflardan bahsedilmesi, öncelikle Aristoteles ve Platon gibi antik dönem yazarlarının etkisiyle olmalıdır (Garin, 1965). Aristoteles'in *Politika* ve Platon'un *Yasalar* ve *Devlet* isimli eserlerinde genellikle üretici kesimin en alt katmanda, yönetici kesimin ise en tepede yer aldığı bir sosyal katmanlaşma yaklaşımını görmek mümkündür (Ackerman ve Rosenfeld, 1989, 33).

Sosyal katmanlaşma bağlamında, Bolognalı ressam-mimar Sebastiano Serlio'nun (1475-1554) yedi kitap olarak kurguladığı kitap serisinde konut önerilerini içeren *VI. Kitap'ı*, toplumun tüm sosyal katmanları için ayrıntılı tasarımlar sunması ile Rönesans mimarlık kitapları arasında öne çıkar (Fiore, 1994; Rosenfeld, 1996). Serlio, en yoksul sınıf için sazdan çatılı barakalardan başlayarak, zanaatkâr, tüccar, soylu ve en üst sınıflara ait prens ve kral saraylarına kadar uzanan geniş bir yelpazede öneriler geliştirmiş ve bu tasarımların sadece eğitimli kişiler değil, ortalama kişiler (*ogni mediocre*) tarafından da anlaşılabilir olmasını hedeflemiştir (Fiore, 1994; Rosenfeld, 1996). Bu bağlamda, Serlio'nun muhtemelen Venedik'te yaşadığı dönemde tanıştığı ve mimar ve mimarların destekçisi olarak andığı Cornaro'nun etkisinden söz edilebilir (Rosci, 1967). Cornaro'nun mimarlar yerine kent sakinlerine (*alli cittadini e non architetti*) yönelik kaleme aldığı *Trattato dell'architettura* başlıklı mimarlık kitabı (c. 1520), hedef kitlesi, mimarlık ilkeleri ve 16. yüzyılda toplumun soylu olmayan kesimi için konut sorununa değinmesi ile Serlio'ya ilham vermiş olmalıdır (Rosci, 1967; Jelmini, 1986). Cornaro, özel bir nitelik belirtmediği kent ikamet yapıları için *casa* (ev), *casamento* (büyük ev) terimlerine yer verirken, Serlio tasarım konularına göre çeşitlendirdiği ikamet yapıları için genel olarak konut terimiyle karşılanabilecek *abitazione*, *casa* ve *magione* terimlerini kullanmıştır.

Serlio'nun konut tasarımları, *decorum* ilkesinin farklı toplumsal katmanlar için nasıl yorumlandığını anlamaya olanak tanır. Bu bakış açısından yola çıkarak, çalışma *VI. Kitapta* yer alan köylüler, zanaatkârlar ve tüccarlar için tasarlanan kır ve kent evlerini dönemin sosyal dinamikleri ve mimari arasındaki ilişki bağlamında değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

15. YÜZYIL MİMARLIK KİTAPLARINDA KONUT

Rönesans döneminde gerçekleşen sosyo-ekonomik ve kültürel değişimler, hem kentlerin fiziksel yapısını etkilemiş hem de yaşam biçimlerine ve mekânsal tercihlere yön vermiştir (Alsaç, 1978). Bu bağlamda, dönemin mimarlık kitapları, mimarların sadece bir kentin fiziksel bileşenlerine değil, aynı zamanda sosyal ve politik düzenine ilişkin düşüncelerini yansıtmaktadır. Martines'in (1988) belirttiği üzere, 15. yüzyılda yazılan söz konusu kitaplar, mimarların kentsel mekânı bir bütün olarak kavrayışlarının ve mekân üzerinde denetim kurma arzusunun şekillendirdiği ideal kent tasarımlarının somut örnekleridir. Bu bütüncül yaklaşımda, konut, ideal kentin temel bileşenlerinden biri olarak ele alınmış ve farklı toplumsal sınıfların ihtiyaçlarına uygun biçimde tasarlanmıştır.

Leon Battista Alberti'nin (1404-1472), 1452 yılında Papa V. Nicholas'a sunduğu *De re Aedificatoria* (Yapı Sanatı Üzerine) başlıklı eseri, Rönesans mimarisini etkileyen temel metinlerden biri olarak kabul edilir (Hart ve Hicks, 1998; Evers, 2003). Choay'ın (1997) da işaret ettiği gibi, Alberti kitabında kent planlamasına büyük önem vermiş ve kenti en önemli

kamusal alan olarak değerlendirmiştir. Alberti'ye göre, ideal kent iç içe geçmiş iki eş merkezli dairesel duvarlarla çevrilmeli ve kent merkezindeki bölgeler de sosyal sınıflara göre ayrılmalıdır (Alberti, 5:1, 1988, 118). Kent ile konut arasında kurduğu ilişki çerçevesinde ise, konutu minyatür bir kent olarak tanımlamış ve bu çerçevede konutların kentlerin dinamiklerini yansıtan somut örnekler olduğunu ifade etmiştir (Alberti, 1:9, 1988). Başka bir deyişle, konutların aynı zamanda kentsel yaşamın sosyal ve mekânsal dinamiklerini küçük ölçekte yansıttığını ileri sürmüştür. Ayrıca Alberti, Vitruvius'un öğretisinin izinden giderek bir yapının büyüklüğü ve süslemelerinin, yapının işlevi ve sahibinin sosyal konumuna uygun olarak tasarlanması gerektiğini savunmuştur. Konutlar bağlamında *decorum* ilkesi, yoksul ile zengin sınıflar arasındaki gereksinim farklılıklarına göre gerekçelendirilmiştir: "Yoksulların gereksinimleri zenginlerinkinden farklı olacaktır. Yoksullar için konutun büyüklüğünü belirleyen şey zorunluluktur, oysa zenginler nadiren tatmin olur veya cimriliklerini sınırlayabilirler" (Alberti, 1988, 5:14, 140). Örneğin, varlıklı kişilerin kent evlerinin görkemli bir giriş (*ambulatione*), portiko (*porticum*) ve bahçe (*hortus*) ile tasarlanması, sosyal konuma göre konutların niteliklerinin arttığının somut bir göstergesidir (Alberti, 1988, 5:18, 151; 1541, V77).

Alberti, prens ve despot yöneticiler (*tiranno*) için saray önerilerinde bulunmuş, ardından kırsal alan konutlarını toprak sahibi senyörlerin villaları (*casa da signore*) ve tarım işçilerinin konutları (*casa da lavoratore*) olarak ikiye ayırarak ele almıştır (Alberti, 1988, 5:3). Ayrıca, çeperlerde villalar (*villa suburbana*) konusu, Rönesans mimarları arasında ilk defa Alberti'nin kitabında yer bulmuştur (Frommel, 1994, 86). Alberti, kente yakın konumlanan ve kırsal yaşamın sağladığı konfordan faydalanan bu konutları, antik döneme uygun bir şekilde "bir kent evinin haysiyetiyle (*dignità*) bir villanın zevkini (*piacevolezza*) birleştiren" bir tür olarak betimlemiştir (Alberti, 1988, 9:2) (6).

Vitruvius'un metni, Rönesans döneminde antik üslupta (*all'antica*) konut tasarlamak için önemli bir kaynak olarak görülmesine karşın, Alberti tarafından terminoloji açısından yeterince açık olmamakla eleştirilmiştir (Alberti, 6:I). Nitekim, metinde *atrium* (7) gibi anlamı açık ifade edilmeyen terimler, Rönesans mimarlarının Vitruvius terminolojisini farklı şekillerde yorumlamalarına yol açmıştır (Pellecchia, 1992). Bu bağlamda, Roma *atriumu*, sabit bir tipolojik unsur olmaktan çok, dönemin ve çevresel bağlamların etkisiyle şekillenen bir mekânsal düzenleme olarak değerlendirilebilir (Kavas, 2012).

Alberti, *atrium* olarak adlandırdığı avluyu, konutun merkezi ve en önemli mekânı olarak betimlemiştir (Alberti, 1988, 5:17, 146). Avlunun işlevini ve mekân kurgusunu kent ile ilişkilendirerek şu sözler ile açıklamıştır: "Dolayısıyla konutun kalbi, halka açık bir forum işlevi görür; diğer tüm küçük bölümler buraya yönelir. Bu avlunun rahat bir girişi olmalı ve yeterince ışık almalıdır" (8). Alberti, bu etkileyici betimlemeyle, Vitruvius'un *decorum* ilkesini benimseyerek avlunun bir yapıya soyluluk veren bir unsur olduğunu vurgulamıştır.

Filarete'nin uzun yıllar işvereni olan Milano Dükü Francesco Sforza'ya ithaf ettiği ve işvereni için *Sforzinda* isimli bir ideal kent tasarladığı *Libro Architetonico* başlıklı kitabı, Vitruvius ve Alberti'nin mimarlık kitaplarından hem kurgu hem de dil açısından belirgin farklılıklar gösterir. Filarete, birbirine bağlanan hikâyeler ve titizlikle kurgulanmış diyaloglardan oluşan kitabını, Alberti gibi Latince değil, konuşma dili İtalyancası (*volgare*) ile yazmıştır (Enginsoy Ekinci, 2017). Filarete'nin

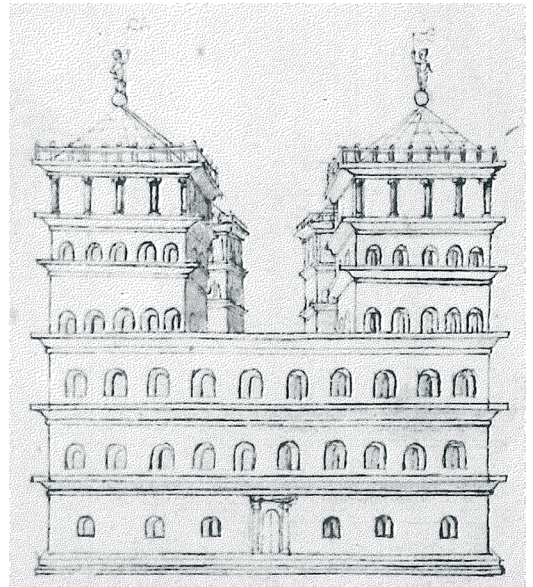
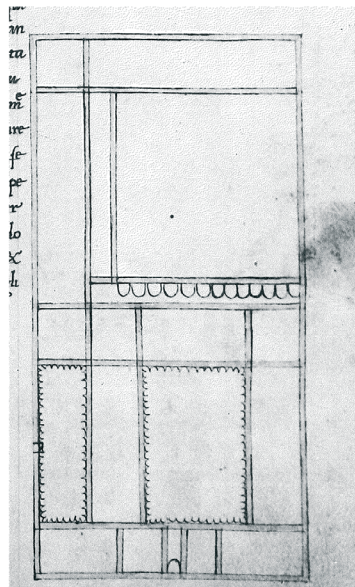
6. "There is one type of private building that combines the dignity of a city house with the delight of a villa - a topic passed over in previous books, and saved until now. This is the suburban hortus...I consider the hortus to be the foremost and healthiest: it does not detain you from business in the city, nor it is troubled by impurity of air" (Alberti, 1988, 9: 2, 294-295).

7. *Atrium*, başlangıçta antik Roma konutlarının kalbi olan iç mekânı tanımlarken; daha sonra çatısında bir açıklık bulunan ve yağmur suyunu toplamak üzere *impluvium* ile *compluvium* sistemine sahip iç avlu anlamında kullanılmıştır. Rönesans saraylarında ise, *atrium*, avluya açılan anıtsal, üstü kapalı bir dış portiko ya da giriş holü (*vestibulo*) olarak tanımlanır (Pevsner, Fleming, Honour, 1981).

8. "The most important part is that which we shall call the "bosom" of the house, although you might refer to it as the "court" or the "atrium"; next in importance comes the dining room, followed by private bedrooms, and family living rooms... The bosom is therefore which all other lesser members converge; it should incorporate a comfortable entrance, and also openings for light, as appropriate. Clearly then everyone would prefer the bosom of his building to be a generous, open, noble, and prominent space" (Alberti, 1988, 5:17, 146).

Sforzinda'da yoksul, zanaatkâr, tüccar, soylu, Başpiskopos ve Prens için tasarladığı konutlar, mekânsal organizasyon, büyüklük ve bezemeleri ile sosyal katmanlar arasındaki farklılıkları ortaya koyar (Onians, 1973). Örneğin, sosyal hiyerarşi içinde en yüksek konumda olan Dükalık Sarayı ve Başpiskoposluk Sarayı'nın Sforzinda'nın merkezinde bulunan meydana Katedral ile birlikte tasarlanmış olması, bu sarayların kentin en soylu sayılan yapıları olduğuna işaret etmektedir (Günther, 2009). Soylu sınıf için tasarlanan konutlar, büyüklük ve süsleme bakımından sahiplerinin sosyal konumunu yansıtmaktadır (Filarete, 1972, I, XI. Kitap, 84v, 85r, 323-328) (**Resim 1**). Bununla birlikte, yoksul ve zanaatkâr sınıfları için çizimlere yer vermemesi ve yapılar hakkında yapılan açıklamaların azlığı, bu yapıları sadece barınma ve asgari ihtiyaçlara göre tasarladığına işaret eder.

Francesco di Giorgio, savunma mimarlığına odaklanan *Architettura, ingegneria e arte militare* (Mimarlık, Mühendislik ve Askeri Sanat) başlıklı ilk kitabının ardından, sivil ve askeri mimarlık üzerine daha sistematik bir kurguya sahip olan *Architettura civile e militare* (Sivil ve Askeri Mimarlık) başlıklı kitabını yazmıştır (Kruft, 1994, 55-6). Filarete'nin sosyal katmanlarını daha detaylı bir şekilde ele alarak, tüccar, soylu ve *studianti* olarak tanımladığı noter (*notari*), savcı (*procuratori*), hukuk ve tıp alanında uzman (*dottori di legge e medici*) gibi eğitilmiş kişiler ile zanaatkâr ve köylüler için farklı konut önerileri geliştirmiştir (Francesco di Giorgio, 1967, II. Kitap, 342). Öncüllerinin *decorum* anlayışını sürdüren Francesco di Giorgio, soylular için konutların mekânsal olarak soylu olmayan sınıflara yönelik konutlardan ayrışması gerektiğini savunur. Söz konusu yapılarda: "Öncelikle *atrium*, avlu ve misafirler için odalar, kabul salonu (*una sala come pubblica*), kış ve yaz için ayrı yemek odaları, mutfak, ahır ve kiler ile son olarak soylu kişinin durumuna göre büyüklüğü belirlenen bir bahçe gerekmektedir" (Francesco di Giorgio, 1967, II. Kitap, 344). Francesco di Giorgio, ilk defa soylu sınıfa yönelik bir konutta *atrium* (*atrio*) ve avludan (*cortile*) bahsederek, bu mekânların bir konutta soyluluk kazandıran temel unsurlar olduğunu vurgulamıştır. Antik Roma evlerinde odaların açıldığı avlu olan *atrium* kavramını Alberti'den farklı olarak toplanma mekânı olarak düşünmüş ve soylulara yönelik konutlarında farklı geometrik

Resim 1. Filarete, Soylu konutuna ait plan ve cephe (Filarete, 1965, 84r-v).

biçimlerde “salon-atrium”lar tasarlamıştır (Francesco di Giorgio, 1967, 1. Kitap, 78-79; Pellicchia, 1992, 393) (**Resim 2**).

Francesco di Giorgio’ya göre, zanaatkârların konutları, zemin katta dükkân ve hesap tutmak için muhasebe birimi (*stanza da fare conti e scrivere appresso*) ile yaşam alanlarından oluşmalıdır. Tüccarlara yönelik konut tasarımları ise büyüklükleri ve portikolu merkezi avluluları ile zanaatkârların konutlarından farklılaşmaktadır (**Resim 3**). Kitabında köylüler ve zanaatkârlar için konut tasarımlarında gereksinimler öne çıkarken, tüccar sınıfına ait büyük ölçekli, portikolu ve avlulu tasarlanan konutlarda mekânların “güzel ve geniş” (*belle e spaziose*) olarak nitelendirilmesi dikkat çekicidir (Francesco di Giorgio, 1967, II. Kitap, 343-344).

Kruft (1994), 15. yüzyılda yazılan mimarlık kitapları ile 16. yüzyılın ilk yarısında basılan Vitruvius kopyalarının, mimarların uygulamalarına yönelik tüm ihtiyaçlarını karşılayamadığını ileri sürmüştür. Bu bağlamda, Serlio’nun mimarlığın tasarımdan uygulamaya dönüşmesine yönelik öğretici bir amaçla kurguladığı mimarlık kitapları öne çıkmaktadır (Payne, 1999).

SERLIO’NUN MİMARLIK KİTAPLARI

Bologna’da 1475 yılında doğan Sebastiano Serlio, kariyerine ressam olarak 1511-1514 yılları arasında Pesaro’da başlamıştır (Hart ve Hicks, 1998). 1514’ten 1527’de Roma’nın yağmalanmasına kadar olan dönemde, aralıklı olarak Bologna ve Roma’da Baldassare Peruzzi’nin (1481-1536) yardımcısı olarak çalışmıştır. Ustası Peruzzi’den öğrendikleri ışığında kendisini mimarlık hocası (*professore di architettura*) olarak tanımlayan Serlio, 1527’den sonra dönemin çoğu sanatçısı gibi kariyerine Venedik’te devam etmiştir (Frommel, 2003).

Serlio’nun Tiziano ve Sansovino gibi sanatçılar, Pietro Bembo, Giangiorgio Trissino ve Alvise Cornaro gibi dönemin seçkinleri ile olan ilişkileri, Venedik’in entelektüel, kültürel ve siyasi çevrelerine erişim imkânı sağlamış, bu da kuşkusuz mesleki gelişimine katkıda bulunmuştur (Frommel, 2003). 1527-1540 yılları arasında Veneto bölgesinde faaliyet gösteren Serlio, *IV. Kitap*’ta yer verdiği Doçlar Sarayı’nın kütüphanesinin tavan tasarımı (1527-1531) ile Scuola di San Rocco’nun döşeme tasarımı gibi küçük ölçekli projelerinin yanı sıra, Venedik asilzadesi Pietro Zen için bir saray tasarımı da gerçekleştirmiştir (Hart ve Hicks, 1998; Concina, 1984). Bu dönemde Serlio, mesleki uygulamalarının dışında mimarlık kitapları üzerinde de çalışmıştır (Hart ve Hicks, 1998).

Antik Roma eserleri üzerine yazdığı *III. Kitap*’ını Fransa Kralı I. François’ya ithaf eden Serlio’nun beklediği hamilik ancak 1541’de gerçekleşmiş ve Fontainebleau Sarayı’nda kraliyet ressamı ve mimarı olarak göreve başlamıştır (Rosenfeld, 2003, 282). Serlio’nun Fransa’da çalışmaya başlaması, kuzey İtalya kentlerinde beklediği hamiliği bulamamasının yanı sıra, Reform yanlısı çevrelerle ilişkisi göz önüne alındığında (Tafari, 1995), dini sebeplerle de ilişkilendirilebilir. I. François için geliştirdiği tasarımlar ise çeşitli nedenlerden inşa edilememiştir; bu nedenler arasında sarayın yerel mimari geleneklere daha uygun tasarımları tercih etmesi ve Serlio’nun Fransız üslubundaki tasarımlarının yeterince başarılı bulunmaması sayılabilir. Ancak, Clermont Kontu Antoine için tasarladığı Ancy le Franc Şatosu ile Kardinal Ippolito d’Este için tasarladığı Grand Ferrare Şatosu Fransız mimarlığını etkilemiştir (Frommel, 2003). 1547’de Kral I. François’nun ölümünün ardından tahta geçen II. Henri’nin milliyetçi tutumu, Serlio’nun saray görevine son verilmesine neden

olmuştur (Hart ve Hicks, 1998). Bu gelişmenin ardından, Serlio'nun Lyon'a yerleştiği ve ölümüne dek (y. 1550) orada yaşadığı bilinmektedir (Kruft, 1994, 73). Mantovalı antika uzmanı Jacopo Strada (1507-1588), Serlio ile Lyon'da hayatının son döneminde, yoksul ve hastayken görüşmüş ve yayımlayamadığı çalışmalarını satın almıştır (Dinsmoor, 1942). Strada'nın mektubundan aktarılan bu bilgi, Serlio'nun Fransa'da içinde bulunduğu zor durumu ve hayal kırıklığını görünür kılmaktadır.

Serlio'nun mimarlık üzerine çalışmalarını içeren yedi kitaptan oluşan kitap serisi, mimarlık sanatının farklı yönlerine odaklanmaktadır (Kruft, 1994, 73); geometri, perspektif, antik Roma eserleri, mimari düzenler, kilise mimarisi, konut mimarisi ve düzgün olmayan parsellerde, dağ eteğinde yapı tasarlamak ya da Orta Çağ geleneğine göre inşa edilmiş yapıları Rönesans üslubuna uyarlamak gibi mimarın karşılaşılabileceği zorlukları (*accidenti*) ele almaktadır (Serlio, 1994; Hart ve Hicks, 1998) (**Tablo 1**). Serinin ilk basılan kitabı, mimari düzenler üzerine olan *Regole generali di architettura sopra le cinque maniere degli edificii* (Beş Yapı Üslubu

Tablo 1. Sebastiano Serlio'nun mimarlık kitapları.

Basım Tarihi	Basım Yeri	Kitap Adı
1537	Venedik	<i>Regole generali di architettura sopra le cinque maniere degli edificii</i> (Beş Yapı Üslubu Üzerine Mimarlığın Genel Kuralları)
1540	Venedik	<i>Il Terzo Libro nel qual si figurano&descrivono le antichita' di Roma&le altre, che sono in Italia&fuori d'Italia</i> (İtalya ve İtalya dışında Antik Roma eserleri üzerine III. Kitap)
1545	Paris	<i>Il Primo Libro d'Architettura di Sebastiano Serlio Bolognese, Il Secondo Libro di Perspettiva di Sebastiano Serlio Bolognese</i> (Bolognalı Sebastiano Serlio'nun Mimarlık üzerine I. Kitabı, Bolognalı Sebastiano Serlio'nun Perspektif üzerine II. Kitabı)
1547	Paris	<i>Quinto libro d'architettura di Sebastiano Serlio Bolognese: nel quale se tratta de diuerse forme de tempii sacri secondo il costume christiano, & al modo antico</i> (Bolognalı Sebastiano Serlio'nun Mimarlık üzerine Beşinci Kitabı: Hristiyan Geleneğine ve Antik Üsluba göre Kutsal Tapınakların Farklı Biçimleri)
1551	Lyons	<i>Extraordinario Libro di Architettura di Sebastiano Serlio Architetto del Re Christianissimo</i> (Hristiyan Kral'ın Mimarı Sebastiano Serlio'nun Sıradışı Mimarlık Kitabı)
1575	Frankfurt	<i>Il settimo libro d'architettura di Sebastiano Serlio bolognese nel qual si tratta di molti accidenti che possono occorrer'al architetto in diuersi luoghi</i> (Bolognalı Sebastiano Serlio'nun Mimarlık üzerine Yedinci Kitabı: Farklı Yerlerde Mimarın Karşılaşılabileceği Çeşitli Durumlar Üzerine)
<u>Avery El Yazması</u> Yazım tarihi: 1541-49 İlk Basım Tarihi: 1978 <u>Münih El yazması</u> Yazım tarihi: 1547-50 İlk Basım Tarihi: 1966	Columbia, NY Milano	<i>Sesto libro d'architettura. Delle habitationi fuori e dentro delle città</i> (Altıncı Mimarlık Kitap: Kent İçinde ve Dışında Konutlar Üzerine)
Yazım tarihi: y. 1546 İlk Basım Tarihi: 1969	Münih	<i>Ottavo libro d'architettura. Della castrametatione di Polybio</i> (Mimarlık Üzerine Sekizinci Kitap: Polybios'un Askeri Kamp Yerleşimi Üzerine)

Üzerine Mimarlığın Genel Kuralları) başlıklı IV. Kitap'tır (1537, Venedik) (Dinsmoor, 1942). Başlıklarındaki numaraları takip etmeyen bir sıralamada ve aralıklı olarak basılmış olsalar da (**Tablo 1**) Serlio'nun kitapları birçok dile çevrilmiş, Avrupa'da büyük bir ilgiyle karşılanmış, antik mimarlık ve Rönesans mimarlığının anlaşılmasına katkı sağlamıştır (Hart ve Hicks, 1998).

Serlio, kitaplarını öğretici bir amaçla kurgulayarak, Filarete ve Cornaro'nun yaklaşımında olduğu gibi, Latince yerine günlük İtalyanca dilinde (*volgare*) kaleme almıştır (Hart ve Hicks, 1998). Bu bağlamda Carpo (2001), Rönesans döneminde bilimsel bilginin Latince bilmeyen daha geniş okur kitlelerine ulaşmasının sıra dışı bir durum olduğunu vurgular ve Serlio'nun kitaplarını anlaşılır kılma çabasını dönemi için yenilikçi bulur. Dolayısıyla, bu dil kullanımının sayesinde, Serlio'nun mimarlık kitapları, sadece kuramsal ve teknik bilgi aktarmakla kalmayıp, mimarlık mesleğinin uygulanmasına yönelik bilgiler içermesi bakımından da önemlidir.

Onians (1990), Serlio'nun IV. Kitap'ta mimari düzenleri tanımlama biçimini ve kullandığı terminolojiyi incelediği çalışmasında, Serlio'nun beş mimari düzene ait kuralları tutarlı bir şekilde ve resim sanatına yönelik terimler kullanarak tanımlayan ilk Rönesans mimarı olduğunu vurgular. Kullandığı tanımlamalar, Toskana düzeni için sağlam (*sodo*) ve güçlüden (*robusto*), Korint ve Kompozit düzenleri için ise zarif (*delicato*) ve süslüye (*ornato*) uzanan geniş bir yelpazeye yayılmaktadır (Onians, 1990, 264-277). Hart ve Hicks (1998) de bu betimlemelerin *decorum* ilkesinin mimarlığa aktarılmasına yardımcı olduğunu belirtir. Gerçekten de Serlio, mimari düzenleri yapının kullanım amacı, yapı sahibinin kişiliği ve sosyal konumu ile ilişkilendirerek ele alır. On beşinci yüzyıl mimarlık kitaplarında görüldüğü gibi, sütun düzenlerini sosyal sınıfları tanımlamak için bir araç olarak kullanmıştır. IV. Kitap'ta mimari düzenlerle ilgili ortaya koyduğu *decorum* anlayışının doğal yansımaları, VI. Kitap'ta yer verdiği konut mimarlığında da açık biçimde gözlemlenmektedir.

Fransa'da bulunduğu süre zarfında hazırladığı VI. Kitap, 20. yüzyıla kadar basılmamış ve yalnızca Avrupa genelinde iki el yazmasıyla dolaşımda kalmıştır (Kruft, 1994). Nitekim, Avery el yazmasının Androuet Du Cerceau'nun (1510-1584) *Livre d'architecture* (Mimarlık Üzerine Kitap, 1559) ve Philibert Delorme'un (1514-1570) *Premier tome de l'architecture* (Mimarlık-Birinci Kitap, 1567) başlıklı eserlerinde etkisi olduğu düşünülmektedir (Thomson, 1984, 18; Rosenfeld, 1996, 69).

Serlio'nun basılmamış çalışmalarını satın alan Strada'nın, VI. Kitap yerine önce konut tasarımları ile mimarların karşılaşılabileceği çeşitli zorlukları da konu alan VII. Kitap'ı (1575) yayınlamasının nedeni, Rönesans araştırmacılarının üzerinde durduğu bir soru olmuştur. Beltrami'nin (2008, 187) de belirttiği gibi, Strada, Andrea Palladio'nun dönemin etkili kitaplarından *I quattro libri dell'architettura*'nın (Mimarlık Üzerine Dört Kitap) 1570'de basılmasının hemen ardından VI. Kitap'ı yayınlamayı ticari açıdan riskli bulmuş olmalıdır. VI. Kitapın ilk el yazmasının 1541-1549 yılları, ikinci el yazmanın ise 1547-1550 yılları arasında yazıldığı bilinmektedir (Rosenfeld, 1996). İlk el yazması Columbia Üniversitesi Avery Kütüphanesi tarafından 1924 yılında temin edilmiş, ancak 1978'de yayımlanmıştır. Günümüzde Münih Devlet Kütüphanesi'nde bulunan ikinci el yazması ise ilk defa 1966'da Marco Rosci tarafından basılmıştır (Rosenfeld, 1996) (**Resim 4**). Kitabın içerik açısından farklılık gösteren bu iki el yazmasıyla günümüze ulaşması, çok yönlü okumalar yapılmasına da olanak sağlamaktadır. Bu çalışmada, kitabın bu özelliği göz önünde

açısından İtalyan etkisini yansıtmaya devam ettiğini, ancak cephelerde Fransız mimari geleneğinin gözlemlendiğini belirtir. Rosenfeld (1969), Serlio'nun *VI. Kitap'*ında Fransız üslubuna, İtalyan Rönesans üslubuyla birlikte yer vermesini, eserin özgün yönlerinden biri olarak değerlendirir. Benzer biçimde, Frommel (2006), Serlio'nun İtalyan ve Fransız üsluplarında tasarladığı kır evlerinin farklı kültür ve alışkanlıklara uyum sağlama yeteneğini yansıttığını belirtir. Bu kaynakların da vurguladığı gibi, Serlio'nun iki üslup arasında uyumlu özellikler bulmaya çalışarak karma bir mimari dil önermiş olması Rönesans için özel bir durumdur. İtalyan kentlerinde ve Fransa'da benimsenebilecek ve geniş bir işveren kitlesine hitap eden tasarım önerileri, yerel gelenekleri ve coğrafi koşulları birlikte değerlendirdiğini göstermektedir.

Serlio'nun konut mimarlığı konulu *VI. Kitap'*ı üzerine geniş bir literatür bulunmaktadır. Ancak, konut tasarımlarını özellikle de sosyal sınıflar ve mimarlık arasındaki ilişki çerçevesinde inceleyen ve İtalyan ile Fransız üsluplarındaki tasarımları kıyaslayan araştırmalar sınırlıdır. Bu çalışma ile Serlio'nun kitabına hem sosyal katmanlaşma hem de iki farklı üslubun yorumlanması açısından dikkat çekilmektedir.

SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL ÇERÇEVE

Geç Orta Çağ'da, İtalya'daki kentlerde nüfus artışına bağlı olarak tarım ve zanaat ürünlerine artan talebi elindeki sermaye ve üretim araçlarıyla karşılayabilen yeni bir sınıf doğmuş ve güç, toprak sahibi olan aristokratlardan sermaye sahibi olan kentli tüccar ve zanaatkâr sınıfına geçmiştir. Bu yeni sınıf, burjuvazi olarak nitelendirilir (Pirenne, 2018). Ackerman'ın (1996, 11) vurguladığı gibi, kentlerde gittikçe öne çıkan burjuvazi sınıfı, yönetici konumuna da gelerek kent aristokrasisini oluşturmuştur.

Burjuvazinin kentlerde güç kazanması, sadece İtalya'daki kent devletleri ile sınırlı kalmamış, Fransa gibi Avrupa'nın diğer ülkelerinde de benzer sosyal dönüşümlere zemin hazırlamıştır. Özellikle Fransa'da, Kral I. François'ın (1494-1547) feodal sistemi sınırlandırarak mutlakiyetçi bir yönetim biçimi kurması, tüccar sınıfının güç kazanmasını ve dolayısıyla burjuvazinin yükselişini doğrudan etkilemiştir (Frommel, 2003). I. François'ın kraliyet danışmanı Claude de Seyssel, Fransız Monarşisi'inde (1515) 16. yüzyıl Avrupa'sının sosyal sınıflarını seküler bir düzen içinde tanımlamıştır (Hale, 1971). Seyssel'e göre Fransız toplumu, krallığın koruyucuları olan soyluların oluşturduğu birinci sınıf (*noblesse*), tüccarlarla birlikte devlet görevlileri ve bürokratlardan oluşan ikinci sınıf (*peuple gras*) ve üretim yapan üreticiler, köylüler ve zanaatkârlar ile düşük rütbeli askerlerden oluşan üçüncü sınıftan (*peuple menu*) oluşmaktadır. Bu sosyal yapılanma, İtalyan kent devletlerindeki sosyal düzenle benzerlik göstermektedir (Boone, 2007, 137).

Rönesans İtalyası'nda sosyal düzen Seyssel'in tanımına uysa da, tüccar ve zanaatkâr sınıfları için net bir tanım yapmak oldukça zordur. Bu zorluk, sosyal hiyerarşi içinde sınıfların kendi içlerinde de ekonomik ve sosyal farklılıklar buldurmalarından kaynaklanmaktadır (Erichsen, 2020). Örneğin, feodal dönemin geleneksel aristokrasisine karşı haklar elde eden ve güç kazanan kentli tüccar ve zanaatkâr sınıfı arasında belirgin bir sosyal ayırım vardır (Ackerman, 1996). Avrupa'nın başka yerlerinde olduğu gibi İtalya'da da küçük ölçekli zanaatkârlar ve esnaf ile uluslararası boyutta büyük ölçekli ticaretle uğraşan tüccarlar arasında giderek keskinleşen

ekonomik ve sosyal farklılıklar, tüccarların kendilerini zanaatkârlardan ayırmalarına neden olmuştur.

Kentlerde Sosyal Yapı ve Konut Üretimi

Hızla gelişen İtalyan kent devletlerinde, dini ve kamusal merkezlerin çevresinde, zanaatkâr ve tüccarların üretim alanları ve konutları hızlı bir şekilde çoğalmıştır (Muraro, 1986). Özellikle, 16. yüzyıl başında görülen nüfus artışı, kent merkezlerinde manastır, hastane ve hayır kurumlarının mülkiyetinde olan arazilerin satılması ile birlikte yoğun bir inşaa faaliyetinin görülmesine yol açmıştır (Ackerman ve Rosenfeld, 1989). Kentlerin ticari merkezlerinde, zanaatkâr ve tüccarlara yönelik zemin katında dükkânlar bulunan sıra evler ile ekonomik açıdan daha iyi durumda olan burjuvazinin sosyal statülerini yansıtan konutları arasındaki zıtlık, kent dokusunun olağan bir parçası haline gelmiştir (Valtieri, 1988). On beşinci yüzyılda Milano'da inşa edilen Palazzo Castani'nin kitabesinde yer alan *elegantiae publicae et commoditati privatae* (kamusal zarafet ve kişisel rahatlık) ifadesi, kent saraylarının kamusal ve bireysel ihtiyaçlara karşılık gelen özelliklerini vurgulamaktadır (Sarti, 1999). Kitabenin de işaret ettiği gibi, aristokrasi ve burjuvazinin sosyal konumlarını yansıtan görkemli konutları, dönemin ruhuna uygun olarak görünür olma gereksinimi ile ilişkilendirilebilir.

İtalyan kent devletlerinde gözlemlenen dönüşümlere paralel olarak, Fransa'da da ekonomik gelişmeler ve sınıfsal ilişkiler, kent dokusunu ve konut üretimini şekillendirmiştir. Feodal sistemin çözülmesiyle birlikte ticaretle zenginleşen burjuvazi, artan ekonomik gücüyle monarşiyle daha yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır (Blunt, 1999). Kral I. François'nun Kutsal Roma İmparatoru V. Charles'la girdiği savaşların artan giderleri karşısında yeni gelir kaynakları yaratmak amacıyla, Paris'te bazı araziler parsellere bölünerek (*lotissement*) satışa çıkartılmıştır (Thomson, 1984, 30). Bu gelişme, Paris'te yoğun bir konut inşaa sürecini beraberinde getirmiştir. Eski kraliyet konutları olarak bilinen Hôtel de Bourgogne, Hôtel d'Artois, Hôtel de Flandre, Hôtel d'Estampes ve Hôtel Saint-Pol gibi yapılar ile Saint Catherine Kilisesi'ne ait arazilerin satışıyla, yeni mahalleler tasarlanmıştır. Daha küçük parseller, genellikle zemin katında dükkân bulunan yapılar için ayrılmışken, yüksek burjuva için daha az işlek sokaklarda ve daha görkemli konutlar inşa edilmiştir (Thomson, 1984).

Kırsal Yaşama Dönüş

On dördüncü yüzyıldan itibaren Avrupa'da ticaretin gelişmesi, feodal sistemin çözülmesine ve kırsal kesimde önemli dönüşümlerin yaşanmasına yol açmıştır. Tarımsal üretimin merkezinde yer alan, savunma amaçlı inşa edilmiş feodal kaleler, zamanla işlev değiştirerek tarımsal üretim odaklı villalara dönüşmüştür (Muraro, 1986). Ackerman'ın (1990) da belirttiği gibi, kentlerde güç kazanan burjuvazi, kırsal alanda villa yaşamını yeniden canlandırarak tarımsal yatırım ve dinlenme odaklı yeni bir yaşam tarzının oluşmasına öncülük etmiştir. Bu değişim, özellikle 14. yüzyıldan itibaren Floransa'da belirgin bir biçimde izlenmektedir. Floransa kırsalında inşa edilen Trebbio ve Cafaggiolo gibi ilk Medici villaları, savunma işlevi sebebiyle Orta Çağ kale görünümünü korurken, zamanla inşa edilen villalar savunma işlevini yitirerek ayrı bir mimari nitelik kazanmıştır (Burns, 2012).

Roma döneminde olduğu gibi, Rönesans döneminde de villalar bir dinlenme alanı olarak değerlendirilmiştir (9). Bu anlayış, 14. yüzyıl hümanistlerinin eserlerinde de belirgin biçimde izlenir. Francesco

9. Antik Roma'nın ziraat uygulamalarını, çiftçilik ve toprak yönetimiyle ilgili bilgileri içeren Cato'nun (M.Ö. 234-M.Ö. 149) *De Agricultura* (Tarım üzerine), Varro'nun (M.Ö.116-M.Ö.27) *Res Rusticae* (Ziraat İşleri) ve Columella (M.S. 4-70)'nin *De re Rustica* (Tarım üzerine) başlıklı eserlerinin yanı sıra kır yaşamını betimleyen Genç Plinius'un *Epistulae* başlıklı mektupları ve Horatius'un (M. Ö. 65-M.Ö. 8) şiirleri Rönesans döneminde bu düşünceleri şekillendirmiştir (Ackerman, 2002; Burns, 2012).

Petrarca (1304-1374), kırsal yaşamı övdüğü *De Vita Solitaria* (Yalnız Yaşam Üzerine) başlıklı eserinde, villayı entelektüel bir rahatlama mekânı olarak yüceltmıştır (Muraro, 1986). Aynı dönemde, Boccaccio (1313-1375), veba salgınından kaçıp kırsal kesime sığınanların hikayelerini anlattığı *Decameron* (1348) başlıklı eserinde, kır yaşamını övmüştür. Bu yaklaşım, kırsal hayatın olumlu yanlarını, zevklerini ve erdemlerini öne çıkaran bir ideolojinin Rönesans döneminde de benimsenmesine zemin hazırlamıştır.

Kırsal yaşamın bir ideal olarak öne çıkmasında etkili olan bir diğer önemli dönüşüm, Veneto bölgesinde yaşanmıştır. Yeni deniz yollarının keşfi, Venedik'in deniz ticaretinde duraklamasına yol açarak ekonomik önceliklerini değiştirmiş, bu durum Venedik ve Veneto bölgesinde tarım faaliyetlerine olan ilginin artmasını zorunlu kılmıştır (Ackerman, 1990). Cambrai İttifakı (1508) karşısında yaşadığı yenilgi sonucunda Venedik, kırsal bölgeleri yeniden canlandırmak amacıyla yeni politikalar geliştirmiştir (Muraro, 1986). Venedik ekonomisinin tarım odaklı bir eksene kayması, kent aristokrasisi ile varlıklı tüccarların kırsal alana yönelmesine neden olmuştur (Ventura, 1976; Miskimin, 1977). Bu gelişmelerin etkisiyle, toprak yalnızca üretim aracı değil, aynı zamanda sosyal statünün bir göstergesi hâline de gelmiştir. Nitekim, Venedikli soylu Roberto di Spilumburgo (1499-1540) günlüklerinde "toprağa yatırım yapmak, bir beyefendiye en uygun ve en iyi ticarettir" diyerek bu anlayışı açık biçimde ifade eder (Ackerman, 1990, 93). Kır yaşamına duyulan ilgi, Palladio'nun villa tasarımlarında da görüldüğü gibi, Venedik anakarasında (*terraferma*) inşa edilen villalara da yansımıştır.

Benzer bir biçimde, Fransa'da da aristokrasi ve ticaretle zenginleşen burjuvazi, kırsal arazilere yatırım yapmaya başlamış ve bu bölgelerde savunma işlevi taşıyan *châteaux*lar (şato) yaptırmışlardır (Salmon, 1975; Frommel, 2003). Bu dönemde, I. François'nun merkezîyetçi politikaları doğrultusunda, saray yaşantısı önem kazanmış ve Paris'e yakın, Madrid (1527), Villers-Cotterêts (1530), Saint-Germain (1539), Challuau (1540) ve Fontainebleau (1528-1540) gibi büyük kraliyet şatoları inşa edilmiştir. Bu yapılar, yalnızca kraliyet yaşamını yansıtmakla kalmamış, aynı zamanda aristokrasi ve zengin burjuvazi için de mimari açıdan örnek teşkil etmiştir. Özellikle Loire Vadisi'nde inşa edilen Villandry (1536) ve Villesavin (1537) gibi şatolarda bu etki açıkça gözlemlenir (Chastel, 2003).

Örneklerden de anlaşıldığı üzere, Rönesans dönemindeki sosyal düzen, kentleşme ve kırsal alandaki gelişmeler, mimarlık pratiğini doğrudan etkilemiştir. Bu bağlamda, Serlio, *VI. Kitap*'ında köylü ve kentli sınıfların farklı yaşam biçimlerini belirgin bir şekilde ayırarak, her iki sınıfın ihtiyaçlarına yönelik konut tasarımlarını sunması, dönemin sosyo-ekonomik dinamiklerinden beslenir. Rosci'nin (1967) de belirttiği gibi, Serlio'nun tasarımları, ticaret ve tarımla ilgilenen farklı sosyal sınıfların ihtiyaçlarını ve yaşam alışkanlıklarını açıkça yansıtmaktadır.

SERLIO'NUN VI. KİTAP'INDA KÖYLÜ, ZANAATKÂR VE TÛCCAR KONUTLARI

Serlio, *VI. Kitap*'ta konut tasarımlarını iki temel ilke çerçevesinde şekillendirdiğini "altıncı kitabımda, yoksul köylünün evinden başlayıp, adım adım prensin evine kadar olan [önerilerimi] *decorum* ve *commodità* ilkeleri açısından ele alacağım" cümlesi ile aktarır (Serlio, 1994, 1r) (10). Fiore'nin (1994) de belirttiği gibi, *decorum* ilkesi, klasik mimariye ait biçimlerin Rönesans dönemindeki uyarlamalarına dikkat çekerken,

10. "Del qual decoro et commodità uniti insieme io intendo di trattare in questo mio sesto libro, incominciando dalla minima casipola del povero contadino et seguitando di grado in grado fin alla casa di Principe" (Serlio, 1994, 1r).

commodità ilkesi ise mekân dağılımı, yapım teknikleri ve yerel gelenekleri dikkate alan bir mimari yaklaşımı temsil eder. Bu iki ilke, özellikle İtalyan ve Fransız üsluplarına (*modo/costume*) göre farklılaştırdığı zanaatkâr ve tüccarlara yönelik kır ve kent evlerinin tasarımlarında belirleyici gerekçelere dönüşür. Örneğin, *commodità* (kullanışlılık) ilkesi konusunda, Fransa'daki kullanışlılık örneklerinden faydalandığını belirtmesi dikkat çekicidir (Serlio, 1994, 1r).

Serlio'nun VI. Kitap'ında köylüler, zanaatkârlar ve tüccarlar için kır evleri

Serlio, kır evlerini tasarlarırken yaşam koşullarını, konut sahibinin ekonomik durumunu ve sosyal konumunu dikkate alır. Kır evleri ve villaların sosyal konuma ve kullanıcının gereksinimlerine göre tasarlanması gerekliliği, dönemin kırsal mimari ve tarım üzerine olan eserlerinde de sıkça karşılaşılan bir olgudur. Pietro de' Crescenzi'nin tarım üzerine *De agricultura* (1495), Alberti'nin *De re aedificatoria* (1485) ve Anton Francesco Doni'nin *Le ville del Doni* (1566) gibi eserlerinde bu konuya dair örnekler bulunmaktadır (Lazzaro, 1985, 346). Serlio da benzer bir yaklaşımı benimsemiştir; ancak köylü (*contadino*), zanaatkâr (*artefice*) ve tüccar (*mercante*) gibi gruplar içinde farklı ekonomik seviyelere göre değişen konut tipolojileri önererek özgün bir sınıflandırma yapar.

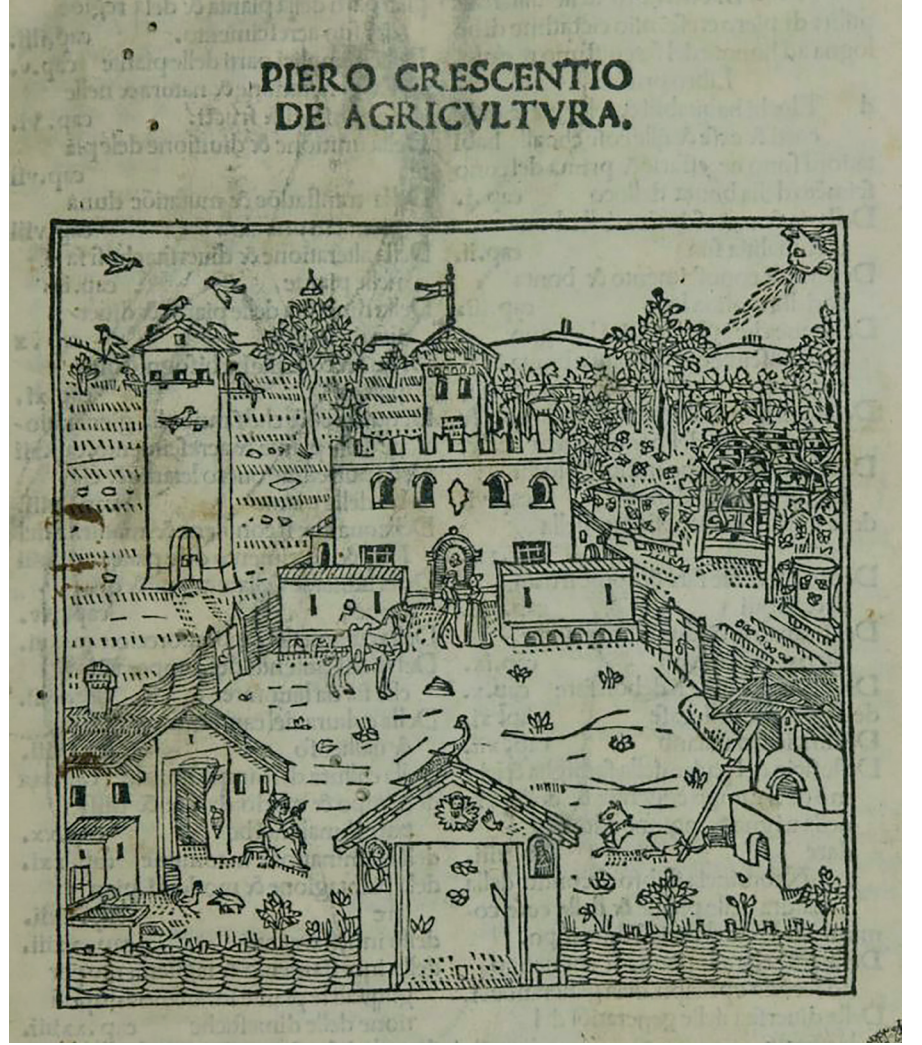
Antik Roma'ya referans veren Rönesans dönemi kır evleri, aynı zamanda geleneksel kırsal mimariden de beslenmiştir (Forster, 1974). Crescenzi'nin kitabının kapağında betimlenmiş gözetleme kulesi olan bir duvarla çevrili, basit bir kırsal yerleşim yeri, erken 15. yüzyıl kırsal düzenini yansıtır (**Resim 5**). Venedik kırsalındaki konutlar ise, mülk sahibinin yaşama alanı ile tarımsal kullanım için yapılan *barchessa* (servis yapıları) ve güvercinlik (*colombara*) kulelerinden oluşur (**Resim 6a**). Bu yapılar, tarımla bağlantılı birimleri de içerdikleri için çiftlik olarak da nitelendirilebilir. 15. yüzyılda bu yapılar genellikle dağınık bir yerleşim içinde bulunurken, 16. yüzyılda kırsal yerleşim alanları, dörtgen bir avluyu çevreleyen bütüncül bir komplekse dönüşmüştür (Suitner Nicolini, 1973). Erken Venedik Rönesansını yansıtan önemli örneklerden biri, Venedikli Giustiniani ailesi için inşa edilen Villa Roncade'dir (1511-1522). Villa, büyük bir dörtgen avlunun etrafında, *barchessalar* ve kulelerden oluşan bir kompleks olarak tasarlanmıştır (Azzi Visentini, 1995) (**Resim 6b**).

Serlio'nun tasarladığı köylü evleri, 16. yüzyılda Venedik kırsal mimarisinin gelişim çizgisini yansıtır. Küçük zanaatkâr için mütevazı kır evlerinin ardından, Serlio yerel mimari ile antik dönem villa kültürünü yorumlayarak, kırsal kesimde ticari faaliyeti kısıtlı olan tüccarın yanı sıra, güç sahibi zengin tüccarlar için de villa tasarımları gerçekleştirmiştir.

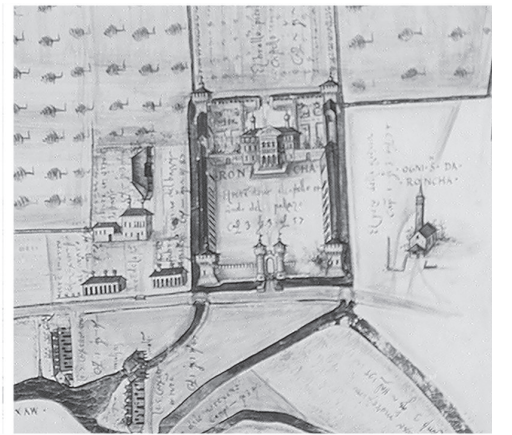
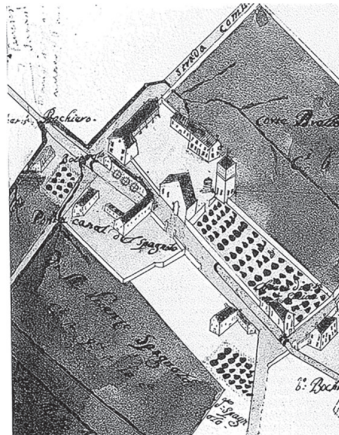
Köylüler için konutlar

Serlio, köylülerin konutlarını tasarlarırken ihtiyaçlarını titizlikle göz önünde bulundurduğunu ve bu yöntemin her yerde geçerli olmasını hedeflediğini şu sözlerle ifade eder: "Köylülerin konutlarıyla ilgili olarak, bana gerekli görünen her şeyi ele aldım; çünkü temkinli bir mimar (*architetto prudente*) bu az bilgiyle birçok farklı konut tasarlayabilir ve bu yöntem her yer (*tutti paesi*) için işe yarayabilir" (11). Genel hatları ile köylü konutlarında plan şeması, avluyu çevreleyen köylünün veya çiftlik sahibinin ana yerleşim biriminden ve tarımsal faaliyetler ile ilgili servis yapılarından ve bu ana yapıya eklenen yan kollardan oluşur.

11. "Circa alle abitazioni de' contadini, ho trattato quanto mi éparso esser necessario, perché l'architetto prudente con questo poco di luce ne potrà fare di molte, et questo modo potrà servire a tutti li paesi" (Serlio, 1994, 3v).

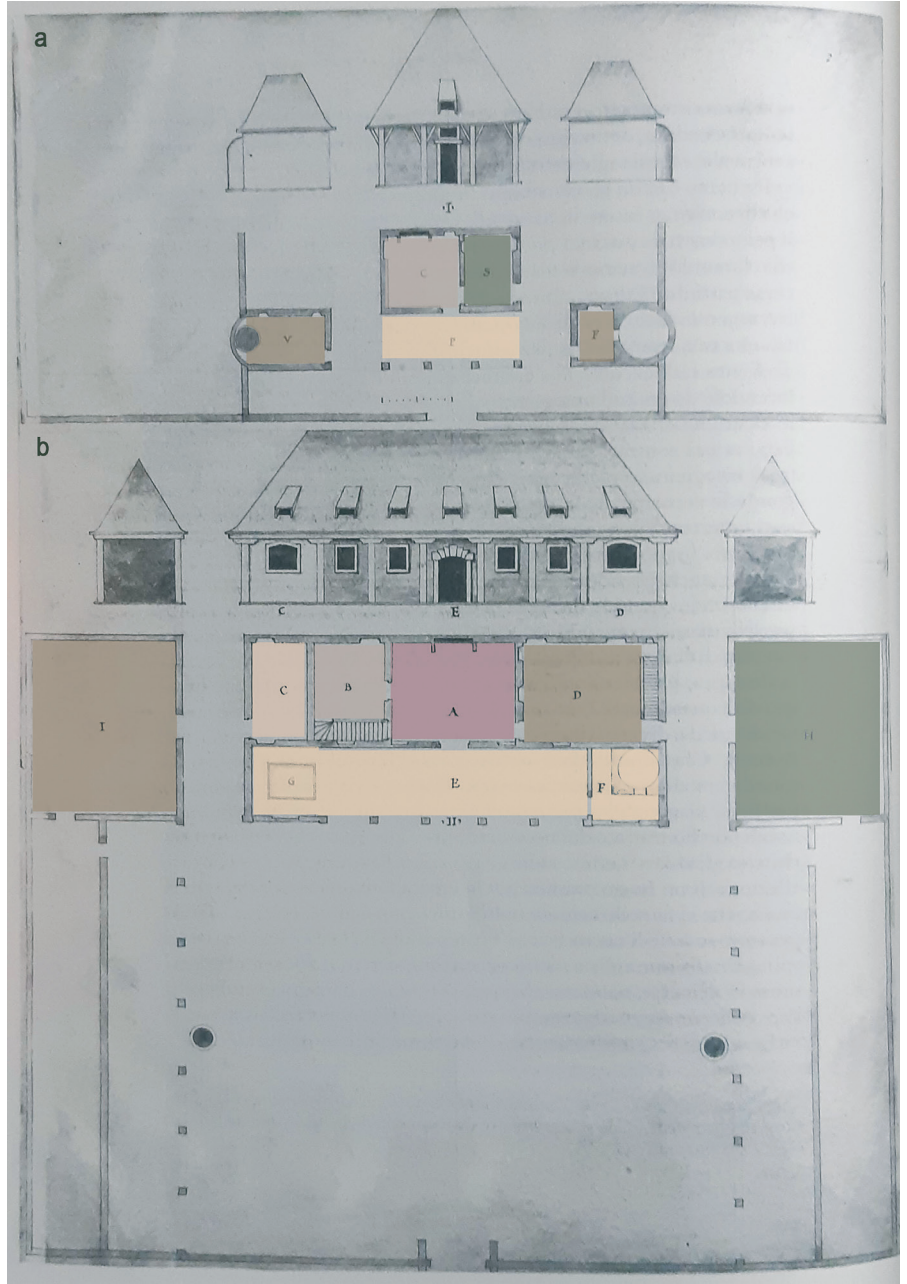

Resim 5. Pietro de Crescenzi, *De agricultura vulgare*, 1495, Venedik baskısı (Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze).

Resim 6a. 15. yüzyıla ait yapılar içeren Venedik çiftlik evi, 17. yüzyıl el yazması (Ackerman, 1990). **6b.** Villa Giustiniani, Roncade (1511-1522), 1536 (Beltrami, Burns, 2005).

Serlio, köylüleri ekonomik durumlarına göre ele alarak, en yoksuldan orta seviyedekine ve zengin köylülere kadar farklı seviyeler için tasarımlar geliştirmiştir. Bu ayrışma, 16. yüzyılda köylüler arasındaki ekonomik farklılıkların belirgin biçimde görülmesinden kaynaklanmaktadır. Çiftlik sahibi ve uzun vadeli kiracılardan oluşan zengin köylüler köylü aristokrasisini temsil ederken, kısa vadeli kiracılar ve yevmiyeyle çalışanlar

Resim 7. (a) Yoksul köylü konutu (*casa del povero contadino*) (b) "orta sınıf" köylü konutu (*casa del mediocre contadino*) (Müniş el yazması, 1994, 1. levhadan düzenlenmiştir).

12. ".../ma io tratterò di quel povero che con la sua famiglia si va vivendo delle sue fatiche, avendo un poco di terreno, al quale fa di mestiere di una stanza almeno per dormire et per dargli fuoco" (Serlio, 1994, 1v).

ise ekonomik gücü kısıtlı yoksul grubu oluşturmaktadır (Brocchieri, 2020, 245). Serlio'nun tasarımlarını zenginlik derecelerine (*gradi di ricchezza*) göre de farklılaştırması dikkat çekmektedir. Örneğin, yoksul köylü için tasarlanan küçük bir odadan oluşan çekirdek birimin, köylünün ekonomik durumu biraz daha iyiyse bir ahırla, daha iyi durumda ise ön cephesine bir portiko ve çekirdek birime hizmet eden bir ocak ve depo gibi ek birimlerle genişletilebileceğini vurgulayarak tasarıma zaman boyutunu da katmıştır (Serlio, 1994, 1v) (**Resim 7**).

Serlio, yoksul köylüyü "biraz tarlası olan ve kendi işini görebilen ve kendi kendine yetebilen biri" olarak tanımlamış ve bu doğrultuda minimum bir yaşama alanı ve ocaktan oluşan bir tasarım geliştirmiştir (Serlio, 1994, 1v) (12). Tasarımı Venedik ve Veneto bölgesinde portikolu, kuleli villa tipolojisinden önce gelen sazdan çatılı köy evlerini anımsatır

(Forster, 1974). Yoksul köylü için Fransız üslubunda ayrı bir tasarıma yer vermemiştir, ancak Fransa'nın birçok bölgesinde yaygın olarak görülen sazdan çatılı köy evleri geleneğine uygundur (Frommel, 2006).

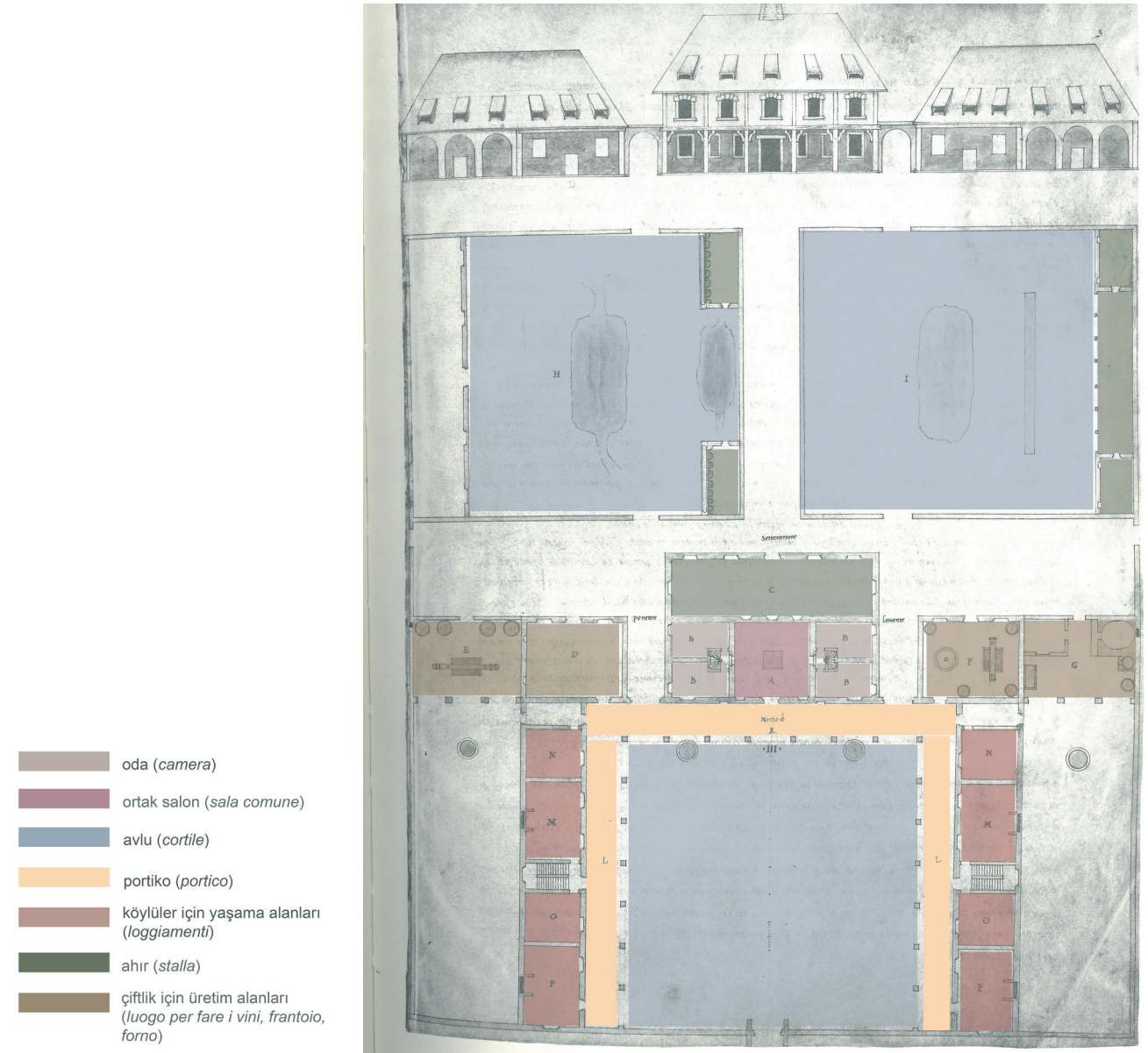
Orta sınıf köylü konutu da üç farklı zenginlik seviyesine göre tasarlanmıştır. Köylünün konutu, çekirdek birimin portikolu (e) ön cephesinden küçük bir salona (*saletta*) açılır. Orta salondan (a) diğer mekânlara geçilen bir düzenleme mevcuttur. Serlio, orta seviyede köylünün daha rahat yaşaması (*per esser più agiato*) için ek mekânlara ihtiyaç duyduğu takdirde, çekirdek birimin yanlarına çiftliğin genişliğine göre iki oda eklenebileceğini yazar. Ayrıca, köylü daha iyi bir ekonomik durumdaysa, avlunun çevresinde portikolar yapılabileceğini ve portikoların arkasında yaşama alanları oluşturulabileceğini de ekler (Serlio, 1994, fol 1v). Dolayısıyla, Serlio'nun köylünün ihtiyaçlarına yönelik farklı konut tasarımları üretmesi dikkat çekmektedir.

Serlio'nun tasarımında, çiftlikle ilgili birimleri barındıran yan kolların arasından ekili araziye geçilir. On altıncı yüzyıl başlarında Venedikli Giustiniani ailesi için inşa edilen Villa Giustiniani'de birbirinden kopuk olan çiftlik sahibinin konutu ile tarımsal faaliyetlerin yapıldığı yan kolların Serlio'nun plan şemasında birbirine yaklaştığı ve bütünleştiği görülmektedir. Serlio'nun orta gelirli köylü için tasarladığı çiftlik, Vitruvius'un avlulu ve simetri kurallarına uygun çiftlik betimlemeleriyle uyumludur (Vitruvius, VI:6). Serlio'nun Venedik geçmişi düşünüldüğünde, tasarımlarının dönemin mimari geleneğine gerçekçi bir biçimde yansıttığını söylemek mümkündür.

Hiyerarşi içinde ilerlediğimizde Serlio, zengin köylüyü İtalya'nın pek çok kentinde gördüğü köy prensi (*rustico principe*) olarak betimler (Serlio, 1994, 2v). Bu betimleme, köylü sınıfları içinde köylü aristokrasisi kavramıyla örtüşür. Zengin köylünün bir köy prensi olarak betimlenmesi, İtalya'da çözülmeye başlayan feodal sistem örgütlenmesinin devamı olarak yorumlanabilir. Ayrıca, Serlio'nun o dönemde süregelen savaşlara karşılık uyum (*gran concordia*) içinde yaşayan zengin çiftçinin çiftliğinin zamanla yoksullaştığını vurgulaması da döneminin politik dengesizliğinin yanı sıra kırsal alanda güç mücadelelerine de ışık tutar (13). Zengin köylünün çiftliğine, ihtiyaçlarına yönelik şarap ve zeytinyağı üretimi yapılacak şekilde yeni birimler eklenmiştir (**Resim 8**). Serlio'nun plan çiziminde üretim aletlerine yer vermesi, çiftliği bütüncül bir anlayışla ele aldığını gösteren önemli bir ayrıntıdır. Evin arkasında ise büyükbaş ve kümes hayvanları için ahır yer alırken, onların ardında ekili araziler (*il bruolo e i campi*) düşünülmüştür. Çiftlik sahibinin yaşama alanı olan çekirdek birim, iki katlı tasarlanmıştır ve merkezinde önceki tasarımda olduğu gibi bir ortak salon (*sala comune*) yer alır. Serlio (1994), ortak salonu, çiftlik sakinlerinin akşamları ocak etrafında toplandığı ve aile babasının çiftliğin anahtarını yanına alarak burada uyuduğu bir merkezi alan olarak tanımlar. Zengin köylünün daha çok mekâna ihtiyaç duyması halinde, ön avluyu çevreleyen sağ ve sol kanatların portikolu olarak tasarlanabileceğini ve portikoların arkasında hizmetkârlar için yaşama alanları (*loggiamenti*) eklenebileceğini belirtir (Serlio, 1994, 2v).

Serlio'nun köylüler için tasarladığı konutlar, köylü sınıfının en yoksul bireylerinin temel barınma ihtiyacını karşılayan birimlerinden, köy prensi olarak tanımlanan zengin köylülerin çiftliklerine kadar geniş bir yelpazeyi kapsar. Hart'ın (2003) belirttiği gibi, mülkiyet sahipliği açısından bu tasarımlar dönemin gerçekliğini tam olarak yansıtmasa da, Serlio'nun çalışmaları, 16. yüzyıl İtalyası'nın sosyal ve kültürel değerlerini mimari

13. "Se io vorrò disporre la casa di un ricco contadino nel modo che io ne vidi molte ne' miei primi anni in più' parti de Italia, bisognerà che io me immagini un rustico principe, perciò che come ho detto, ho veduto di ricchissimi contadini et di gran numero di persone con gran concordia stare sotto ubidienza di un sol padre di famiglia et così ben concordi insieme col timore del buon vecchio, che un fuoco solo in una casa serviva a tutto, , benché al di d'oggi non se ne trovi più de tali, merce' delle discordie et di gli animi fieri et ostinati alla vendetta, onde per tal cagioni et per le continue guerre et anche per i cittadini divoratori de gli altrui beni, che con le usure, con gli inganni, con le rapine, gli hanno impoveriti" (Serlio, 1994, 2v).

Resim 8. Zengin köylü konutu (*abitazione del ricco contadino per tre gradi di ricchezza*) (Müñih el yazması, 1994, 2. levhadan düzenlenmiştir).

pratiğe aktarma konusunda önemli bir çaba sergilemektedir. Bu bağlamda, köylüler arasında farklı seviyeler yaratarak tasarımlarında bu farklılıkları göstermesi, dönemin karmaşık sosyal yapısının anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Zanaatkâr ve tüccarlar için kent dışında konutlar

Köylü konutlarında görülen plan şeması, zanaatkâr ve tüccar sınıfları için de hacimlerin büyümesi ve ek işlevlerin eklenmesiyle birlikte çeşitlenerek sürdürülmüştür. Kırsal kesimdeki zanaatkârları, hem tarım faaliyetlerine devam eden hem de küçük ölçekli üretim yapan kişiler olarak tanımlanabilir (Brochieri, 2020). Serlio, yoksul zanaatkâr ve tüccar için İtalyan ve Fransız üsluplarına uygun iki farklı tasarım önerir ve bu konutları kentin dışında (*fuori della città*) olarak tanımlar. Serlio, kentin kapılarından (*presso le porte*) da bahsettiği için, kentin dışında tanımı, sur dışında olarak anlaşılmaktadır (Serlio, 1994, 44v).

14. "Loggia" terimi, literatürde hem bağımsız bir yapıya hem de yapı içinde bir mekâna karşılık gelmektedir (Ağır, 2005). Yapı içinde *loggia*, sütun ve kemerlerle desteklenen, en az bir tarafı tamamen açık olan galeri biçimli mekândır. Rönesans dönemi literatüründe *loggia* teriminin, Palladio'nun mimarlık kitabında olduğu gibi hem giriş alanları (*portico*) hem de üst katta galeri biçiminde yer alan mekânlar için kullanıldığı bilinmektedir (Ağır, 2005, 155). Serlio da mimarlık kitabında zemin katta sütunlu giriş alanı bazen *portico* bazen de *loggia* terimi ile ifade etmiştir.

15. Frommel (2008), Palladio'nun erken dönem villa tasarımlarından olan Villa Caldogno'nun (1540) portikodan giriş holüne geçilen plan şemasını başka villa tasarımlarında da kullandığını, özellikle Villa Poiana ile Serlio'nun zengin tüccar evi tasarımı arasında benzerlik bulunduğunu ifade etmiştir.

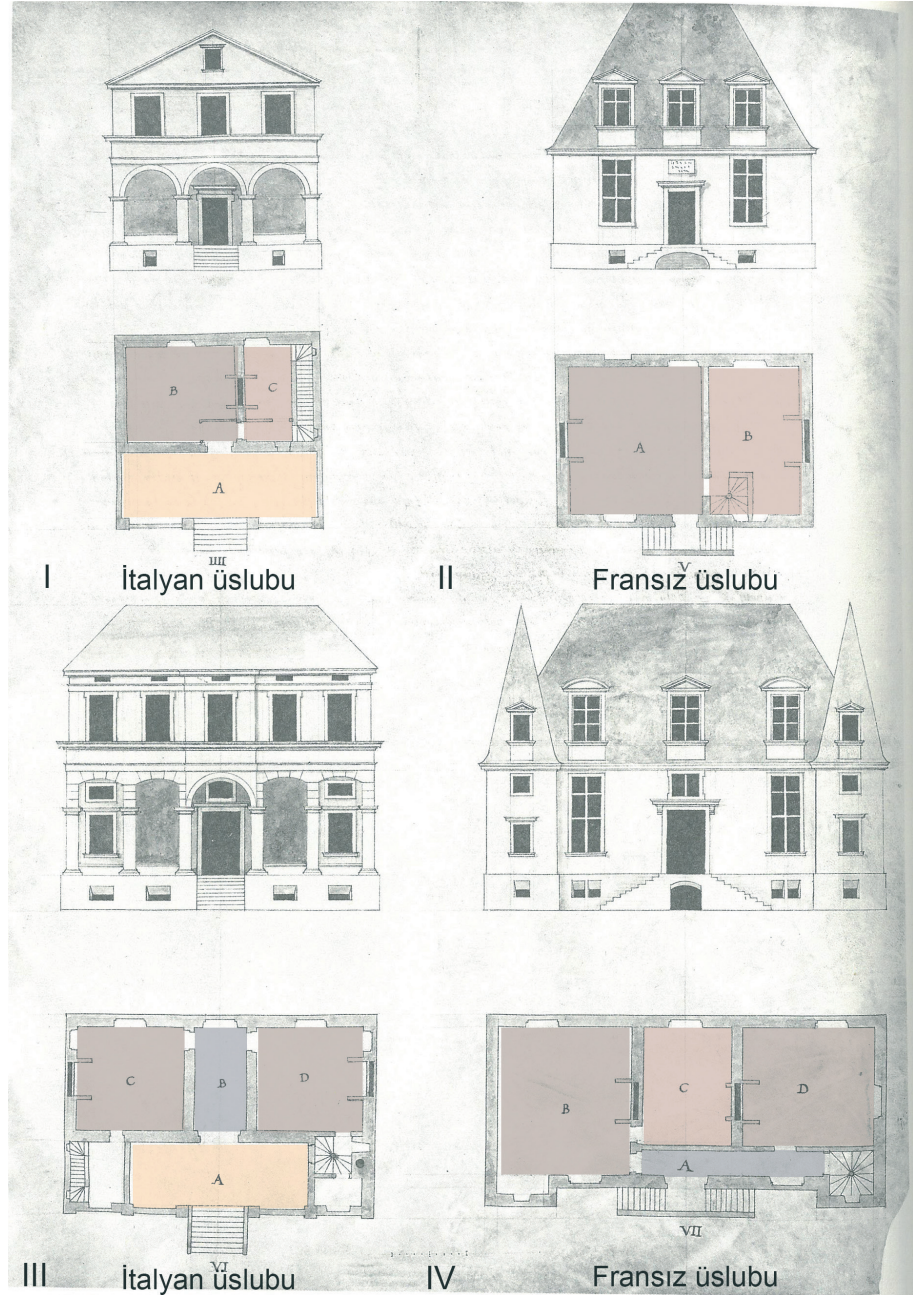
Serlio'ya göre, en yoksul seviyedeki zanaatkâr kendi konutunu inşa edebileceği bir arazisi olan kimsedir. İtalyan üslubunda tasarlanan konut, temelde içinde yatak ve ocak (*fuoco*) bulunan kare planlı bir odadan (*stanza*) oluşur. Serlio, yoksul zanaatkârın ekonomik durumunun iyileşmesi durumuna göre bu odaya bir mutfak ve portiko (14) ekleyebileceğini belirtir (Serlio, 1994, 3v) (**Resim 9 I**). Yoksul zanaatkâr için sunduğu Fransız üslubundaki (*alla francese*) tasarımda ise, Fransız usulü kullanışlılık (*commodità francese*) ilkesi ile İtalyan üslubunu (*costume italiano*) birleştirmeye çalıştığını özellikle vurgular (Serlio, 1994, 3v). Bu tasarım, İtalyan üslubundaki tasarımla karşılaştırıldığında portikosuz plan şeması ve sarmal merdiveniyle farklılaşmaktadır (**Resim 9 II**). Ayrıca, coğrafi koşullara bağlı olarak, dik çatılı ve güneş ışığından daha fazla yararlanmak amacıyla daha uzun pencerelerle tasarlanmıştır. Serlio'nun yoksul zanaatkâr için İtalyan ve Fransız üsluplarındaki tasarımları, farklı iklimsel koşullar ve mimari gelenekleri dikkate aldığını ortaya koymaktadır.

Serlio'nun yoksul tüccar için kentin dışında tasarladığı konutlar, hareket alanı sınırlı, ticari aktiviteleri kısıtlı olan mütevazı bir ticaret erbabına uygun olarak betimlenir. Yoksul tüccar için İtalyan üslubunda tasarlanan konut, yoksul zanaatkâr konutuna göre daha büyük bir parselde yer alır (**Resim 9a III**). Hem sağlık açısından hem de yapıyı görkemli kılmak amacıyla yapı, zeminden beş ayak (yaklaşık 149 cm) yükseltilmiş; bodrum katına ise servis birimleri yerleştirilmiştir. Çatı katının tahıl deposu (*granaio*) olarak değerlendirilmiş olması, ev sahibinin ürünü kontrol etme ve uygun koşullarda saklama gereksinimiyle ilişkilendirilebilir (Serlio, 1994, 3v). Bu tür bir düzenlemeye daha sonra Palladio villalarında da rastlanması, yerel verilerin etkili olduğu ortak bir tercihe işaret etmektedir.

Yoksul tüccar için Fransız üslubunda (*costume di Franza*) tasarlanan konut, yoksul zanaatkâr için tasarlanan konutta olduğu gibi dar ve uzun bir plan şemasına sahiptir (**Resim 9 IV**). Bu planda mekân dağılımı, ince ve uzun bir koridordan sağlanmaktadır (Serlio, 1994, 3v). Frommel'in (2006) belirttiği gibi, cephe boyunca uzanan koridordan yatak odalarına geçiş olması, Fransız şatolarında görülen tipik bir düzenlemedir. Ayrıca, dik eğimli çatısı, yüksek kat pencereleri, çatı pencereleri ve ön cephede bulunan merdiven kulesi Serlio'nun Fransız mimari geleneklerine dair bilgisini gösterir.

Serlio'nun zengin tüccarlar için konut tasarımları, Galletti'nin (2018) ifade ettiği gibi, Veneto bölgesi ve Fransa'da 15. ve 16. yüzyılda güçlenen, kırsal araziye yatırım yapan ve soylu sınıfına yükselen zengin tüccarların daha görkemli konut ihtiyacını yansıtmaktadır. Serlio, hiyerarşik bir düzende ilerlerken "daha fazla imkâna sahip olan, daha büyük ve güzel eve sahip olmak isteyen zengin kentli veya tüccar" (*un cittadino, o mercante, di più facultà et averà bisogno di maggiore et anche di più bella abitazione*) için de hem İtalyan hem de Fransız üslubuna uygun olarak iki farklı tasarım üretmiştir (Serlio, 1994, 4v). Serlio'nun toplumun dinamik yapısını gözeterik yaptığı bu tanımlama, tüccar sınıfı içinde sosyal statüde yükselmeye açık bir esneklik olduğunu göstermektedir.

Daha zengin tüccar için İtalyan üslubundaki tasarım, yoksul tüccar için tasarlanan konutun mekân düzenlemesinin daha büyük bir ölçeğe uyarlanmış halidir. Önceki tasarıma kıyasla genişleyen giriş holü, merkezi bir unsur haline gelmiştir (**Resim 10**). Fiore'nin (1994) belirttiği gibi bu mekân düzenlemesi, daha sonra Palladio'nun da villalarında kullandığı basit plan şemasının bir öncüsü niteliğindedir (15) (**Resim 11**). Kare biçimli ana yapının sağ ve sol kolunda bulunan yan kanatlar, tarımsal üretim

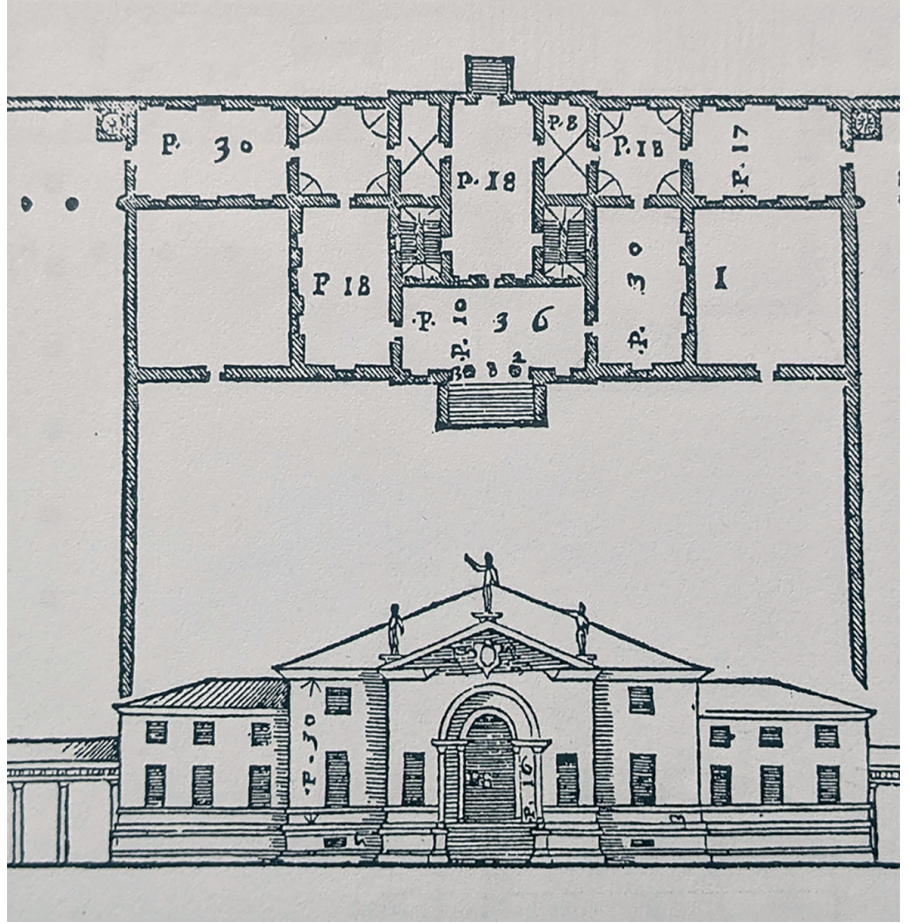

Resim 9. (I-II) Kent dışında, üç farklı yoksulluk seviyesine göre tasarlanan yoksul zanaatkâr konutu (*casa del povero artefice per tre gradi di povertà fuori delle città*) (III-IV) Kent dışında, yoksul tüccar ya da kentli konutu (*magione del basso mercante, o cittadino fuori della città*) (Müniñ el yazması, 1994, 3. levhadan düzenlenmiştir).

faaliyetlerine hizmet edecek şekilde tasarlanmıştır. Tarımsal faaliyetlerle tüccarın konutu (*casa nobile*) arasında bağlantı, portikolar aracılığıyla sağlanmış, böylece planda bütünlük oluşturulmuştur. Bu planın önemli özelliği olan, ev sahibinin yaşama alanının köylülerin çalışmasını gözlemleyebileceği şekilde konumlanması fikrine, Alberti'nin eserinde de rastlanmaktadır (Serlio, 1994, 4v; Alberti, 1988, V:15).

Serlio, tasarımlarında farklı alternatifler üreterek çeşitlilik yaratma arzusunu sık sık dile getirmiştir. Çoğu insanın çeşitliliğe değer verdiğini belirterek, aynı sosyal düzeye ait olmakla birlikte, bir önceki örnekten biçimsel olarak farklılık gösteren bir konut tipinden de bahseder (Serlio, 1994, 6v) (16). İtalyan üslubundaki ikinci alternatifte, ilk tasarımda kullandığı mekân kurgusunu geliştirmiştir; portikodan geçilen ve orta

16. "Il variare delle cose piace sempre alla maggior parte degli uomini e perciò io dimostraro' una abitazione diversa dalla passata per il medesimo grado" (Serlio, 1994, 6v).

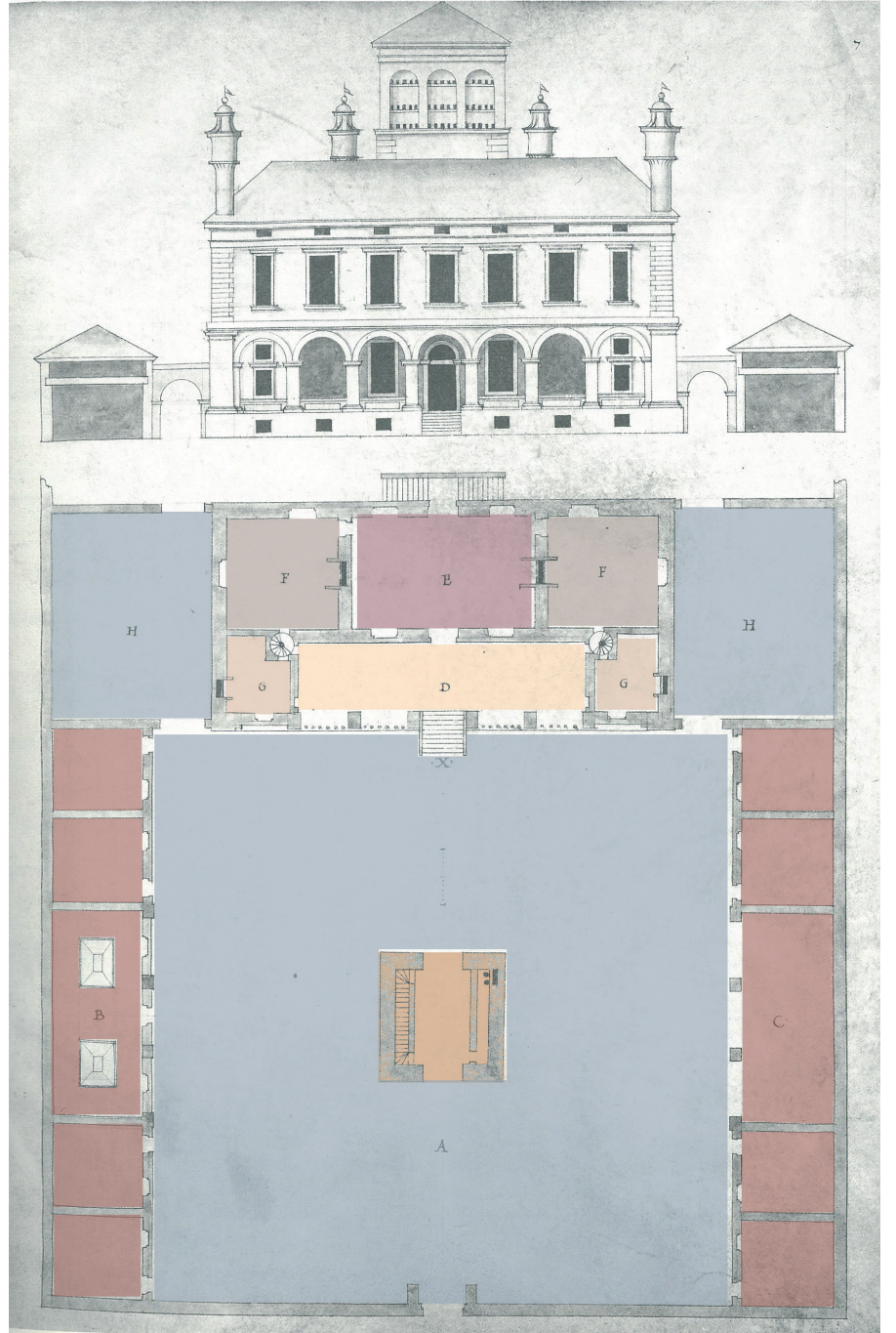
Resim 11. Palladio, Villa Poiana (Palladio, 1997, II. Kitap, 58).

yaşam alanlarından ayrılmıştır. Zengin tüccara yönelik Fransız üslubunda tasarladığı konutların cepheleri, pencere yüksekliği ve dik çatı eğimi ile portikolu İtalyan tasarımlarından ayrışır. Serlio, yüksek çatı pencerelerini yapıyı "bir taç gibi süsleyen öğeler" olarak tanımlar (Serlio, 1994, 9v).

Fransız üslubundaki ikinci tasarımda, giriş kapısı ve her iki yanına simetrik biçimde yerleştirilen pencereler aracılığıyla merkezi aks vurgusu ön plandadır (Resim 14). Serlio, Fransa'daki konutlarda pencere aralıklarının eşit olmadığını belirtir ve bu düzenlemeyi ilginç bir şekilde uyumlu uyumsuzluk (*discordia concordante*) ifadesiyle betimler (Jelmini, 1986) (17). Bu cephe düzenlemesi, özellikle dönemin Fransız şatolarında gözlemlenen mimari anlayışla örtüşmektedir; Villesavin Şatosu ile olan benzerlik ise dikkat çekicidir.

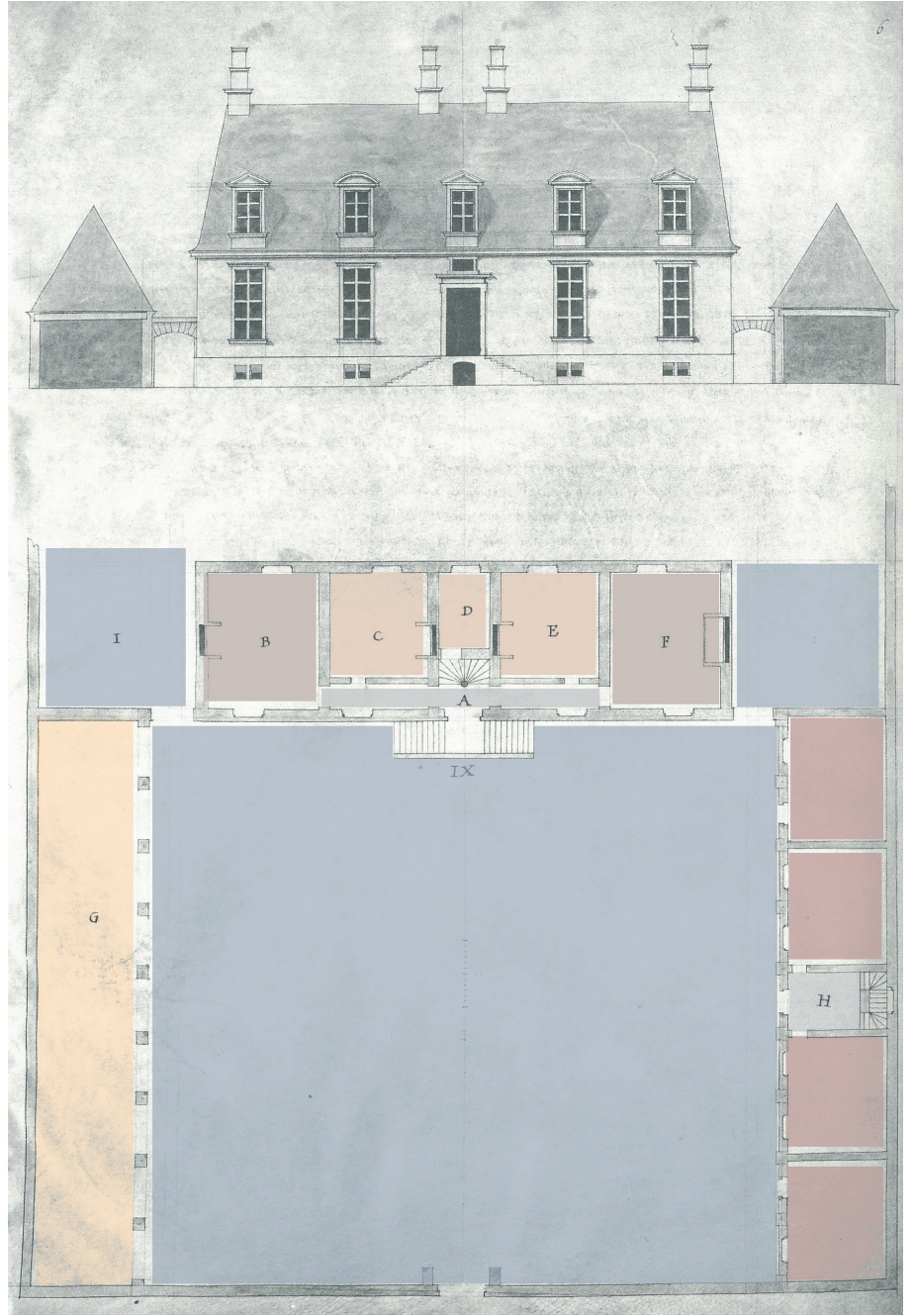
17. "Questo compartimento de finestre parera forse ad alcuno che gli discordi: ma si deve considerare alla commodità delle habitazioni di dentro: et che le finestre servino a quei bisogni che altre volte jo ho detto, è non dimeno in questa facciata si vederà armonia" (Serlio, VI. Kitap, Avery el yazması, 41).

Sonuç olarak, Serlio'nun İtalya ve Fransa deneyimlerini konut mimarlığına aktarırken, Fransız üslubundaki alternatiflerin daha çok plan şeması özelinde Fransız mimarisini yansıttığı, cephe düzeninde ise İtalyan ve Fransız üslubunun birlikte kullanıldığı bir durum söz konusudur (Tablo 2).

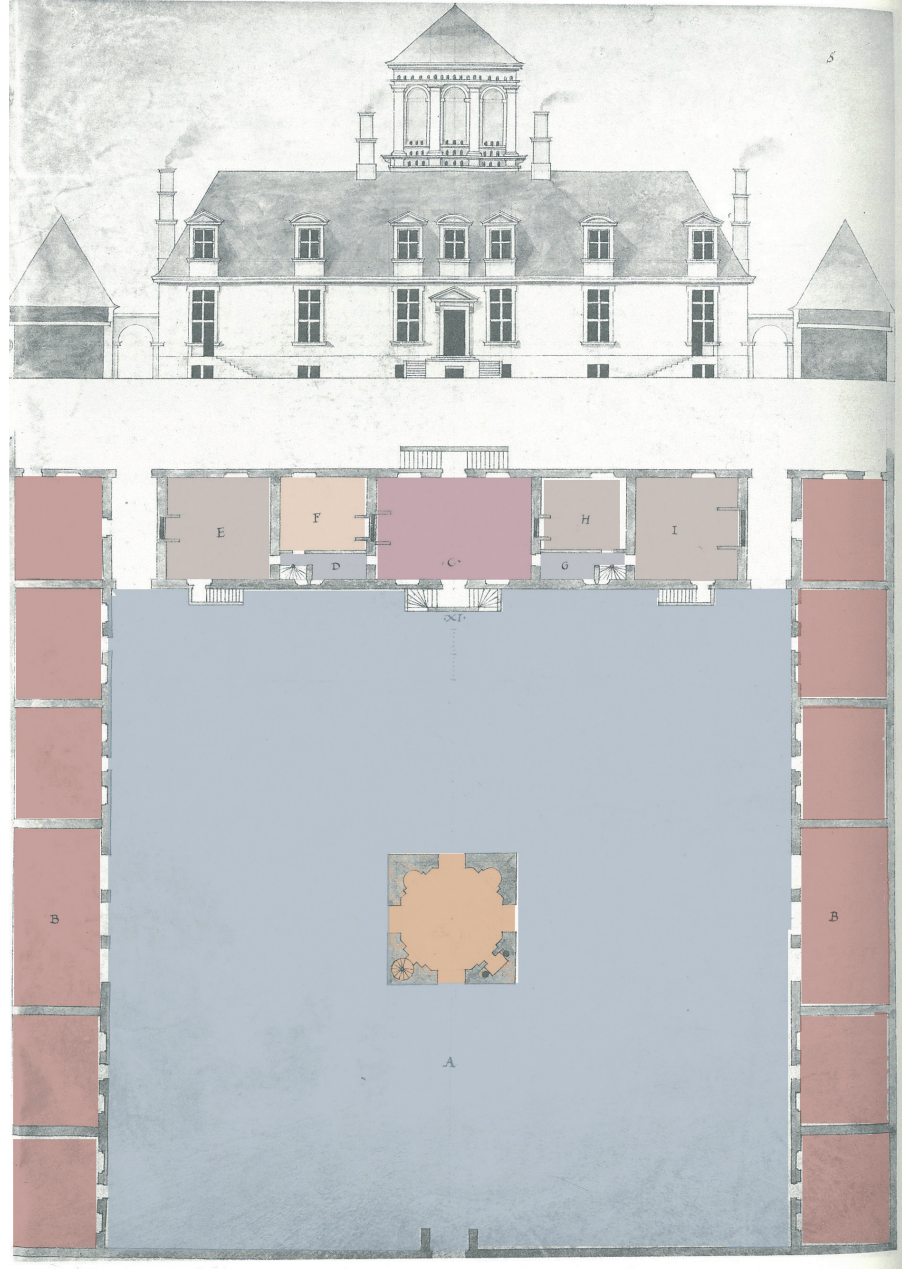
Resim 12. İtalyan üslubunda zengin tüccar konutu, farklı alternatif (*casa del ricco cittadino o mercante, variata dall'altra*) (Münih el yazması, 1994, 6. levhadan düzenlenmiştir).

- oda (camera)
- küçük oda (camerino)
- salon (sala)
- portiko (loggia)
- küçük avlu (cortiletto) veya bahçe (giardino)
- köylüler için yaşama alanları (loggiamento)
- güvercinlik (colombara)

Resim 13. Fransız üslubunda, kent dışında daha zengin tüccar konutu (*magione di un più ricco cittadino, o mercante, per far fuori della città al modo di Franza*) (Müniñ el yazması, 1994, 5. levhadan düzenlenmiştir).

- oda (*camera*)
- hizmetli odası, küçük oda, giysi odası (*guardacamera, camerino, guardaroba*)
- koridor (*andito*) ve giriş (*vestibulo*)
- avlu (*cortile*)
- portiko (*portico*)
- köylüler için yaşama alanları (*abitazioni de' lavoratori*)

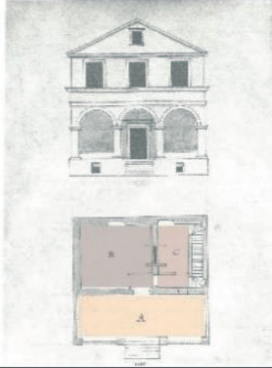
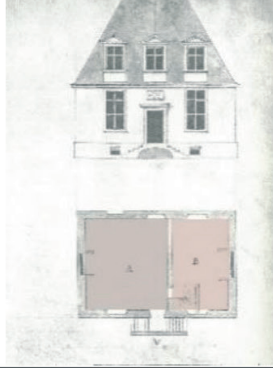
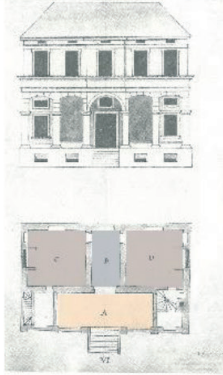
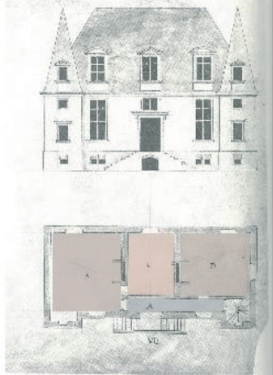
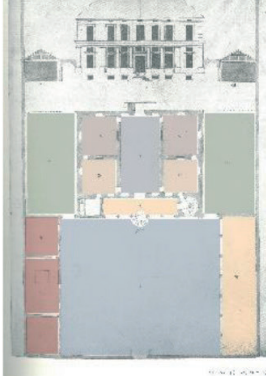
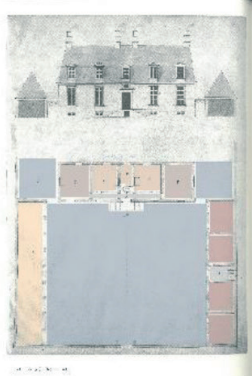
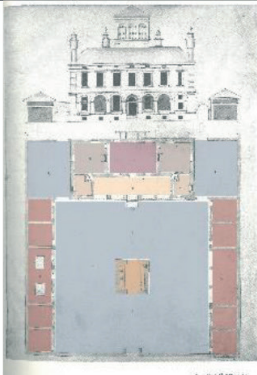
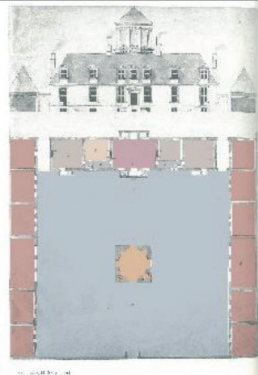

Resim 14. Fransız üslubunda, kent dışında zengin tüccar konutu (*casa di un ricco cittadino, o mercante, al costume francese*) (Müniñ el yazması, 1994, 7. levhadan düzenlenmiştir).

Serlio'nun VI. Kitap'ında Zanaatkârlar ve Tüccarlar için Kent İçinde Konutlar

Serlio da, Filarete'nin kurgusal bir kent olarak tasarladığı *Sforzinda*'da konutları hiyerarşik bir düzende kurguladığı gibi, VI. Kitap'ta konutlarını kent içinde sosyal sınıflara göre yerleştirmiştir. Örneğin, en yoksul zanaatkârların konutlarını "meydanlardan ve soylu bölgelerden uzak, genellikle kent kapılarına yakın yerlere" konumlandırmış ve birçok kentte dar ve uzun parsellerde olacak şekilde tasarlamıştır (Serlio, 1994, 44v) (18). Serlio'nun yarattığı yerleşim düzeni, Rönesans mimarlarının genel olarak benimsediği, soyluları kent merkezine yakın görünür alanlarda, üretici kesimi ise genellikle dar parsellerde kent dışı bölgelere konumlandıran bakış açısı ile örtüşür. Bu düzen, hem mekânsal hem de sosyal hiyerarşiyi pekiştirmektedir.

18. "Le abitazioni dei più poveri uomini nella città sono lontane dalle piazza et dalli luoghi nobili ma a presso le porte, et questi sono artefici de' più poveri che si faticano in diversi esercizi di arte basse; le abitazioni loro, per quanto io ho veduto in molte città, sono strette ma longhe" (Serlio, 1994, 44v).

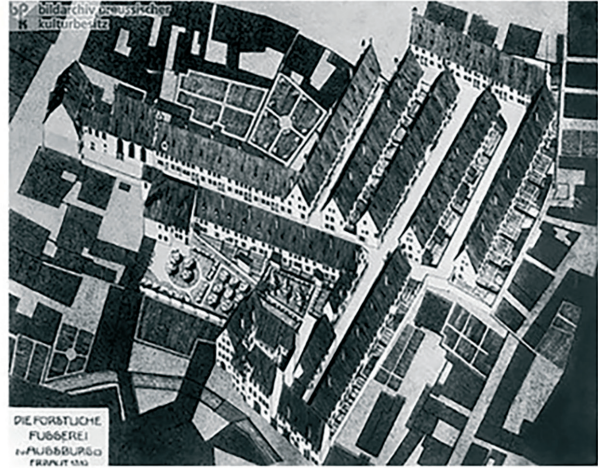
İtalyan Üslubu	Fransız Üslubu
Yoksul Zanaatkâra ait Kent Dışında Konutlar	
	
Yoksul Tüccara ait Kent Dışında Konutlar	
	
Daha Zengin Tüccara ait Kent Dışında Konutlar	
	
Zengin Tüccara ait Kent Dışında Konutlar	
	

Tablo 2. Serlio'nun zanaatkârlar ve tüccarlar için İtalyan ve Fransız üsluplarında tasarladığı kent dışında konutlar.

Resim 15a. Marinarezza, Venedik, 1335-1450, Jacopo de' Barbari'nin Venedik Tasviri, 1500 (Minneapolis Institute of Art Collection)

Resim 15b. Fuggerei işçi konutları, Augsburg, 1543 (German History in Documents and Images, Bildarchiv Preußischer Kulturbesitz).

Serlio'nun zanaatkârlar için önerdiği sıra ev tipolojisine, aslında daha önce hem İtalya'da hem de Fransa'da rastlanmaktadır (Fiore, 1994, 18). Venedik'te gemi inşaat işçileri için yapılan Marinarezza (1335-1450) ve Tahıl Dairesi Konutları (1350-1400) bu konutlara örnek olarak verilebilir (**Resim 15a**) (Rosenfeld, 1996, 44). Augsburglu soylu tüccar Fuggerei ailesinin yaptırdığı Fuggerei işçi konutları da dar gelirli için kuzey Avrupa'da yapılan aynı tipolojideki kent evleridir (**Resim 15b**) (Rosenfeld, 1996).

Mimarlık ve sosyal değişim arasındaki ilişkilerin bir göstergesi olarak bu tipolojinin gelişimi hakkında Cavallo (2006), Rönesans döneminde zanaatkârların, bir oda, koridor, mutfaktan oluşan mütevazı yaşam alanlarına sahip olduklarını, ancak yine de, gelirlerine göre bu alanların büyüklüğü ve niteliğinin değişiklik gösterdiğini belirtir. Özellikle de, 16. yüzyılda artan kentleşme sebebiyle dar ve uzun parsellerde birden çok ailenin yaşadığı çok katlı konutların yaygın hale geldiğini vurgular.

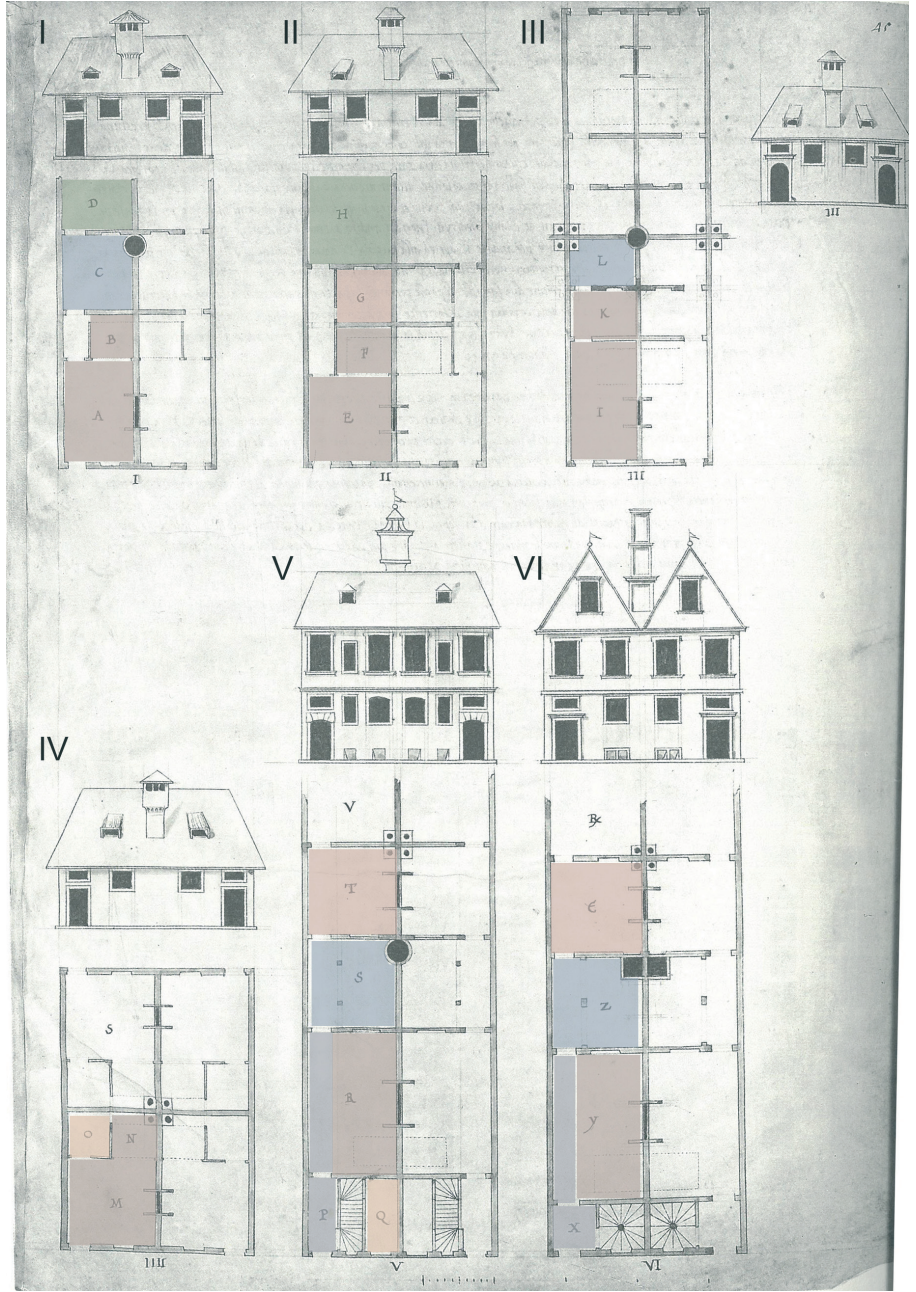
Zanaatkârlar için sıra evler

Serlio'nun zanaatkârlara yönelik tasarladığı sıra evler, en basit plan şemasıyla bir oda ve içinde kuyu bulunan küçük bir avludan geçilen bir sebze bahçesinden (*orto*) oluşur (**19**). En yoksul zanaatkâr için öngörülen bu şemayı mutfak gibi ek mekânlarla çeşitlendirerek ve birim sayısını artırarak geliştirmiştir (**Resim 16**).

Ekonomik durumu daha iyi olan ve biraz daha soylu (*un poco più nobile*) olarak betimlediği zanaatkârlar için ise İtalyan ve Fransız üsluplarına göre farklı tasarımlar oluşturmuştur (**Resim 16, V-VI**). İki aileyi barındıran bu evler, önceki tasarımlara kıyasla daha büyük ve iki katlıdır. Bu kullanım, Cavallo'nun (2006) dikkat çektiği gibi, 16. yüzyılda yaygın olan dar ve uzun parsellerde, birden çok ailenin yaşadığı çok katlı zanaatkâr konutlarıyla paralellik göstermektedir.

İtalyan üslubunda zanaatkâr konutu, giriş koridorundan bir odaya, daha sonra içinde kuyu bulunan avluya ve avludan mutfaka geçilen bir plan şemasına sahiptir. Yapının arka cephesinde bir sebze bahçesi bulunmaktadır. Serlio, başka örneklerde önerdiği gibi giriş katını zeminden yükselterek, depo ve şarap mahzeni gibi servis birimlerini bodrumda konumlandırır. Fransız üslubunda tasarlanan alternatif ise İtalyan üslubundaki plan şemasıyla benzerlik göstermekte, yalnızca sarmal merdiven ile farklılaşmaktadır. Serlio'nun tasarımında alt kattaki aileye bahçeyi ve üst kattaki aileye çatı katını ayırması ise ilginç bir ayrıntıdır.

19. Serlio, kent evlerinde zanaatkârlar için evin arkasında bir sebze bahçesi (*orto*), tüccarlar için ise bir bahçe (*giardino*) tasarlamıştır. Bkz. Treccani: *orto*, küçük veya orta büyüklükte bir arazi parçası olup, sebze ve meyvelerin yetiştirildiği yeri tanımlar. *Giardino* ise genellikle duvar, çit veya korkulukla çevrili, süs bitkileri ve çiçek yetiştirilen, dinlenme ve gezinti amacıyla kullanılan araziyi ifade eder.

Resim 16. Yoksul zanaatkâra ait sıra evler (Müni el yazması, 1994, 45. levhadan düzenlenmiştir).

Ayrıca, daha iyi ekonomik durumda olan (*un poco più ricco*) ailelerin tüm evi kullanabileceğini belirtmesi, tasarımlarının farklı koşullara uyarlanabilirliğine verdiği önemi göstermektedir (Serlio, 1994, 44v). Cephe açısından Fransız üslubundaki tasarım, Fransız mimarisinin özelliklerine uygun olarak dik eğimli çatısı ve çatı pencereleri ile İtalyan üslubundaki tasarımdan farklılaşmaktadır.

Serlio'nun kurguladığı hiyerarşik düzende, zengin (*commodamente ricchi*) zanaatkârlar için iki katlı tasarladığı sıra evler, önceki tasarımdan daha büyük plan şemasına sahiptir. Daha iyi ekonomik durumda olan zanaatkâr konutlarında olduğu gibi, üst katta yaşayan ailenin çatı katını, giriş katta yaşayan ailenin ise arka cephede bulunan sebze bahçesini kullanabileceği şekilde bir düzenleme öngörülmüştür (Serlio, 1994, 45v). Serlio, İtalyan üslubundaki sıra evin ön cephesini, "Bologna ve Padova'da olduğu gibi

Tüccarlar için kent içinde konutlar

Valtieri'nin (1988) belirttiği gibi, Rönesans döneminde zengin tüccar ve banker sınıfı, soylu yaşam tarzına öykünerek inşa ettirdikleri saraylar aracılığıyla sosyal statülerini göstermekteydiler. Bu bağlamda, Serlio tüccar sınıfı konutlarının kent içindeki konumlarını da farklılaştırmıştır. Ackerman ve Rosenfeld (1989, 42), 16. yüzyılda Roma'da olduğu gibi Paris'te de karma bir sosyal katmanlaşma olduğunu belirtirler. Örneğin, 15. ve 16. yüzyıllarda Paris'in Les Halles bölgesinde aristokrat ve yüksek burjuva konutları ile daha küçük parsellerde bulunan tüccar ve zanaatkârların konutları aynı bölgedeydiler. Buna karşın, Serlio, zanaatkâr konutlarını kentin çeperlerinde, tüccarların konutlarını ise "kentin soylu bir yerinde" (*luogo nobile*) tasarlayarak (Serlio, 1994, 46v), konutların konumlarını da sosyal hiyerarşiye göre idealize etmiştir. Bu yaklaşım, 15. yüzyıl mimarlık kitaplarında farklı sosyal sınıfların kentin ayrılmış bölgelerinde konumlanması gerektiğine ilişkin görüşün devamı niteliğinde görülebilir (Alberti, 5:1; Filarete, XX, 163v, 164r).

Serlio, Rönesans döneminde tüccar sınıfının içindeki farklı sosyo-ekonomik seviyeleri yansıtarak üç farklı seviyede kent içinde konut tasarlamış; her bir ekonomik seviye için İtalyan ve Fransız üsluplarında alternatif geliştirmiştir. Zanaatkârlara yönelik konutlarda olduğu gibi, en alt seviyedeki tüccar konutu dar ve uzun bir parsel üzerinde, iki komşu bina arasında yer alır. Zemin katında dükkânlar bulunan ve merkezi avlu etrafında iki yönlü gelişen plan şemasına sahiptir. Bu seviyedeki tüccar konutunun İtalyan üslubundaki tasarımında, portikolu ön cepheden dükkânlara ve giriş mekânına (*vestibolo*) geçilen mekân düzenlemesi, merkezi aks vurgusunu güçlendirmektedir (**Resim 18**).

Fransız üslubundaki tasarımın plan şeması, ön ve arka cephede portiko bulundurmaması ve merdivenin biçimi ile İtalyan alternatifinden ayrışır. Serlio, Paris üslubunda (*al costume di Parisi*) tasarladığı cephede süslemelerin antik *decoruma* uygun (*decoro antico negli ornamenti*) olduğunu vurgular (Serlio, 1994, 46v). Antik *decorum* olarak ifade ettiği İtalyan üslubu, özellikle Toskana düzeninde rustik cephe detayında görülmektedir. Dükkânlara daha çok ışık alabilmek için pencerelerin daha geniş tutulması, dik eğimli çatı ve çatı pencereleri ise Fransız üslubunu yansıtan düzenlemelerdir. Ayrıca, Serlio'nun kat yüksekliklerinin soğuk ülkelerde alçaltılabileceğini vurgulaması, tasarımlarının farklı iklim ve kültürlerle uyurlanabilir olma arzusunu göstermektedir.

Serlio'nun "daha çok parası olan ve bunu harcamaktan kaçınmayan" kimse (*il cittadino, o buon mercante, vorrebbe talvolta un grande sito per aver meglio bursa et ancor buon animo nello splendere*) olarak tanımladığı tüccarın konutu daha büyük bir parselde yer alır (Serlio, 1994, 47v) (**Resim 19**). Burada, Serlio'nun, her kentlinin sosyal seviyesine uygun bir konutta oturması gerektiği görüşü bir kere daha açığa çıkar. Onians'ın (1990) da belirttiği gibi *decorum*, konutların işlev ve güzellik açısından belirli sosyal ve kültürel normlara göre tasarlanması için bir araç olarak kullanılmıştır. Gelir durumu görece daha iyi olan bu tüccarın konutunun plan şemasında ise rustik düzende bir portikodan giriş koridoru aracılığıyla merkezi avluya geçilmekte, böylece merkezi aks vurgulanmaktadır.

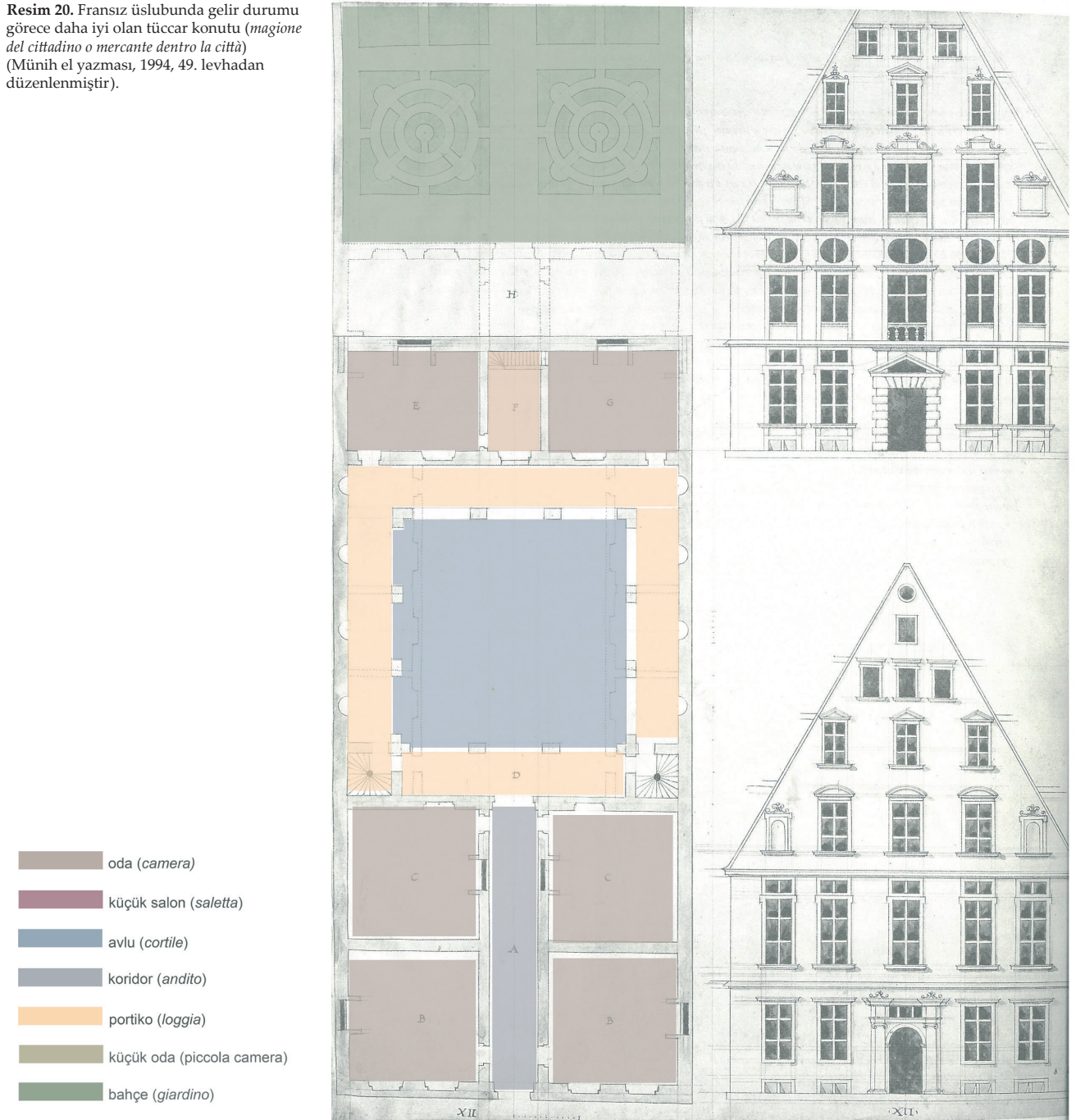

VI, TAV. 47 (f. 47r; ess. IX-X)

Resim 18. İtalyan ve Fransız üsluplarında tüccar konutları (*magioni di mercanti dentro della città*) (Müniñ el yazması, 1994, 47. levhadan düzenlenmiştir).

Aynı seviye için Fransız üslubundaki tasarımın plan şeması, Serlio'nun ifadesiyle "kısmen Fransız üslubunda" (*en parte al costume di Franza quanto alla pianta*) olsa da, İtalyan üslubundaki alternatifine (**Resim 19**) benzer (Serlio, 1994, 48v). Bununla birlikte, merkezi avlunun portikolu tasarlanması ve büyüklüğünün artmış olması dikkat çekicidir (**Resim 20**). Burada ayrıca önemli olan, Serlio'nun ev sahibinin isteğine göre farklı mekân alternatifleri sunması ve bunları çizime aktarmasıdır. Portikolu avlu yerine kapalı mekânların yerleştirilebilmesi ya da arka cephedeki odaların

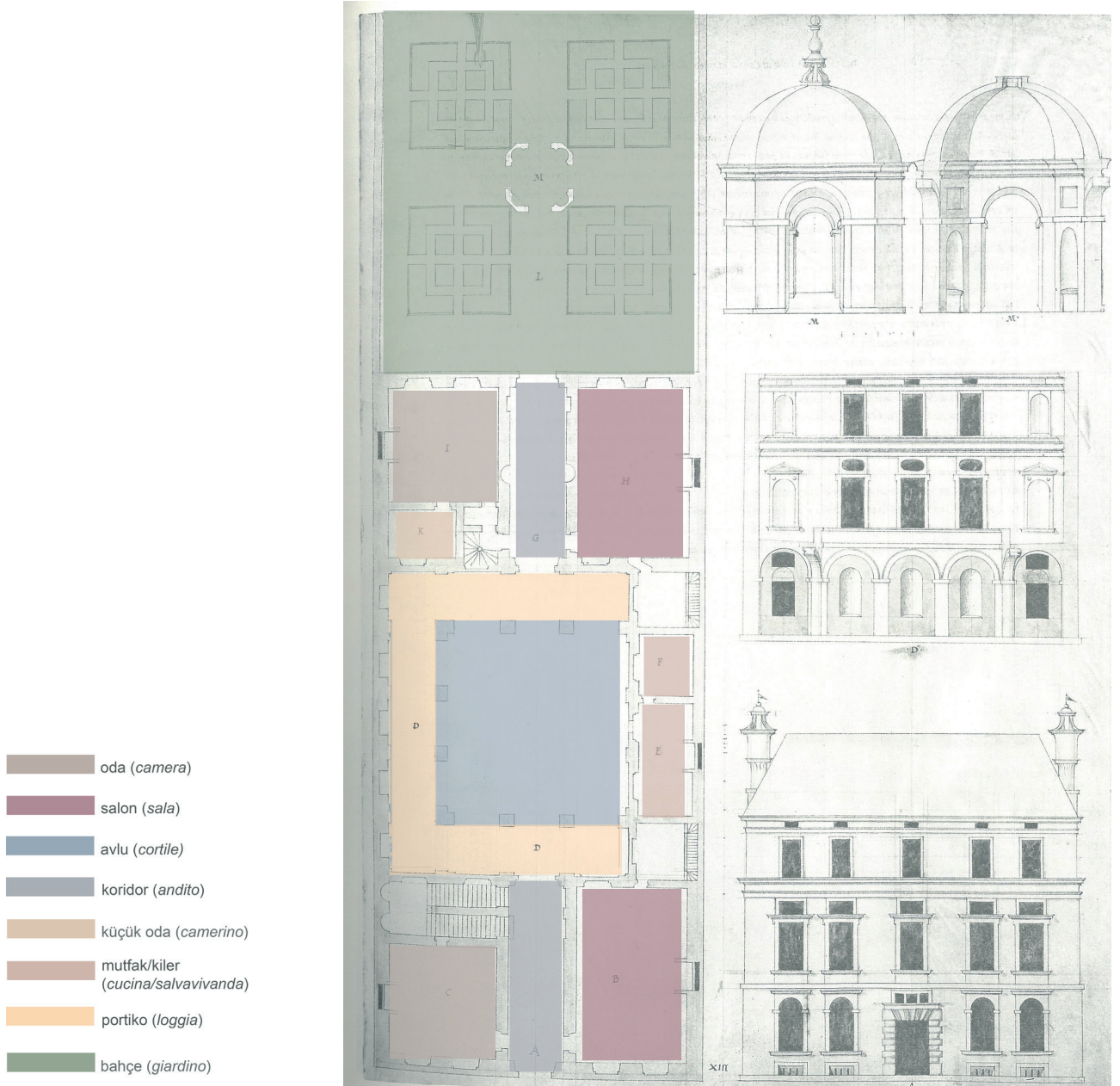
Resim 20. Fransız üslubunda gelir durumu görece daha iyi olan tüccar konutu (*magione del cittadino o mercante dentro la città*) (Münih el yazması, 1994, 49. levhadan düzenlenmiştir).

21. "Non voglio però obligarmi espressamente di dedicare una casa più ad un mercante che a un cittadino o ricco gentiluomo, per non essere gli animi proporzionati all' gradi. Perché talvolta un cittadino richissimo sarà di animo tanto basso et vile che, vinto da l'avaricia, si contenterà di abitare in una casa vecchia et affumata, anzi ruvinosa; uno altro cittadino mediocre, che a gran pena vive delle sue entrate, che sarà liberale et di animo generoso, venderà qualche suo stabile per farsi una bella casa; et così avviene ancor di mercatanti" (Serlio, 1994, 49v).

Çünkü insanların karakterleri sosyal sınıflarıyla her zaman uyumlu olmayabilir. Bazen, son derece zengin bir kentli, alçakgönüllü olabilir ve cimriliği nedeniyle eski ve hatta harabe bir evde yaşamayı kabul edebilir. Öte yandan, sadece geliriyle zar zor geçinen orta halli bir kentli, cömert ve yüksek ruhlı biri olarak, güzel bir ev inşa etmek için bazı mülklerini satmayı göze alabilir. Bu durum, tüccarlar için de geçerlidir" (Serlio, 1994, 49v) (21).

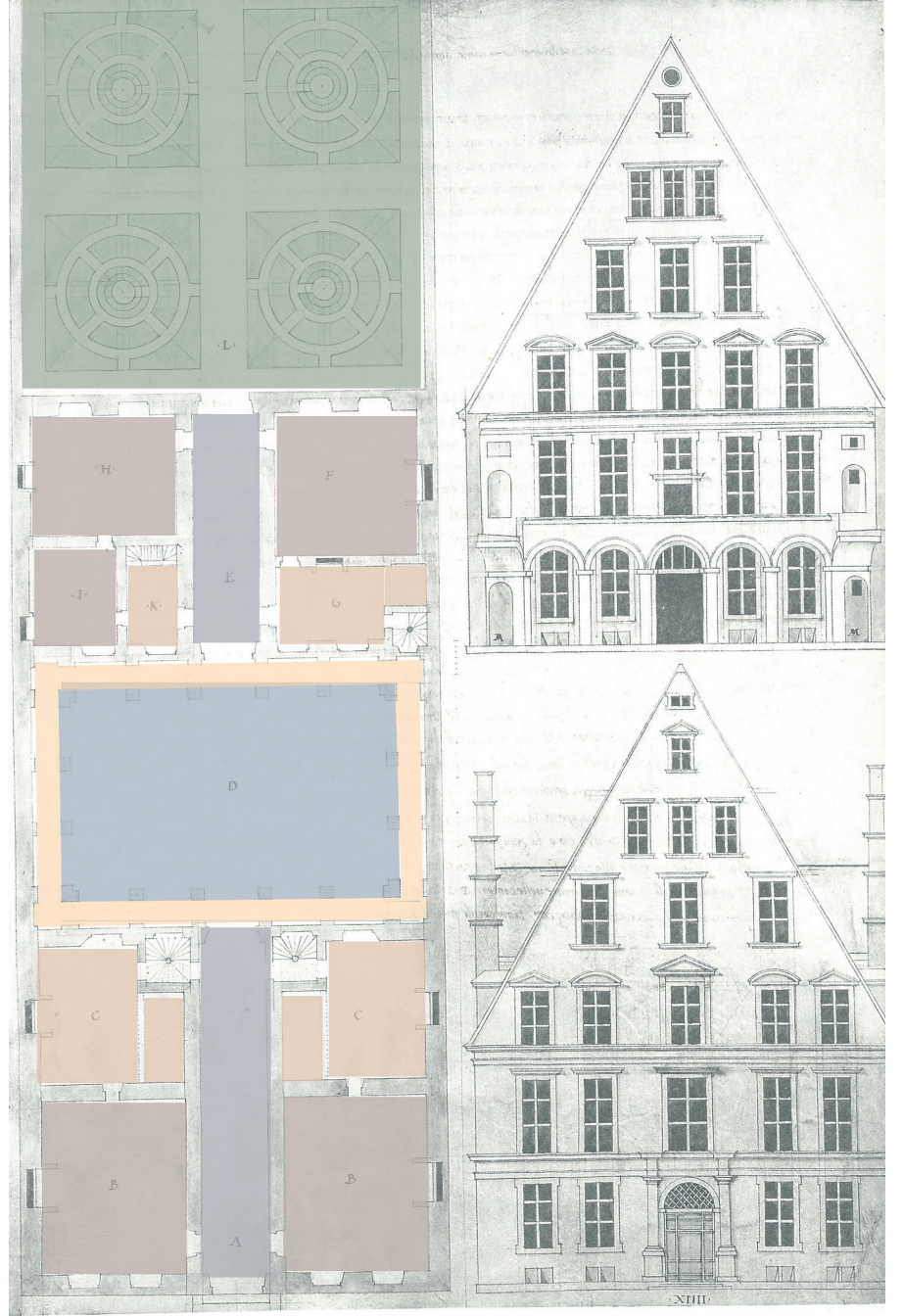
Serlio'nun bu açıklaması, konut tasarımında sosyal sınıf hiyerarşisinin mutlak bir sınır olmadığını, kişisel tercih ve ekonomik önceliklerin de tasarımı etkileyebildiğini göstermektedir.

Resim 21. İtalyan üslubunda zengin tüccar konutu (*casa del ricco cittadino o mercante dentro la città*) (Müniş el yazması, 1994, 50. levhadan düzenlenmiştir).

Zengin tüccar için kent içinde İtalyan ve Fransız üslubunda tasarlanan konutlar, statülerini yansıtacak şekilde daha büyüktür. İtalyan üslubundaki konut, avlunun merkezi akstan kaydırılmasıyla asimetrik bir plan şemasına sahiptir (**Resim 21**). Merkezi aksı vurgulayan koridorlar, avlunun asimetrik düzenine karşın konutun ön ve arka birimleri arasında mekân dağılımını sağlar. Oldukça büyük bir plan şemasına sahip olan saray olarak nitelendirilebilecek konutun geniş bahçesinin merkezinde sekizgen bir bahçe köşkü (*paviglione*) yer alır.

Serlio'nun zengin tüccar için özellikle Paris usulüne uygun (*alla parisiense*) tasarladığı konutta merkezi avlu, simetrik olarak yapıyı ikiye böler (Serlio, 1994, 50v). Merkezi aksı vurgulayan avlunun yanı sıra, plan şeması ve mekânların büyüklükleri ile genel mimari özellikleri, İtalya için önerdiği tasarıma benzemektedir (**Resim 22**). Ayrıca, Guillaume de (1989, 68), plan

Resim 22. Fransız üslubunda zengin tüccar konutu (*magione del ricco cittadino o mercante alla parisiense*) (Münih el yazması, 1994, 51. levhadan düzenlenmiştir).

şemasında dört kenarı portikolu tasarlanan merkezi avlunun dönemin gerçekliğini yansıtmadığını, sadece döner merdivenin Fransız geleneğine uygun olduğunu belirtir. Dahası, Serlio'nun yaşam alanı sağlaması açısından elverişli bulunduğu dört katlı çatı düzenlemesi, önceden belirtildiği gibi Paris'te görülen bir uygulama değildir. Serlio'nun bu çözümü, 16. yüzyıl Paris'inde sınırlı parsel büyüklükleri ve kentsel yoğunlukla ilişkilendirilebilir (Thomson, 1984, 30-37).

Serlio, gelir durumu görece daha iyi olan tüccarlarla zengin tüccarların kent saraylarını, portikolu merkezi avlu tasarımıyla soylu bir nitelik kazandırarak, zanaatkârlar ve daha düşük seviyedeki tüccar konutlarından farklılaştırmıştır. Bu görüşünü Venedikli bir soylu için tasarladığı konut

22. "Non voglio però mancare di disporre una casa diversa dall'altra, come io la farei in venezia per un nobile gentiluomo protestando che una casa, per grande et ricca ch'ella sia, non avendo nel mezzo una corte con le loggie intorno, io non la chiamarò giamai casa di un nobile, ma di privato gentiluomo" (Serlio, 1994, 53v).

örneğinde okumak mümkündür: "Ne kadar büyük ve zengin olursa olsun, portikolu bir avlusu olmayan bir konut asla bir soyluya ait olamaz" (Serlio, 1994, 53v) (22).

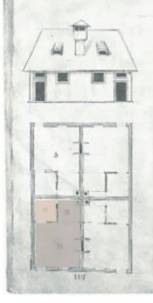
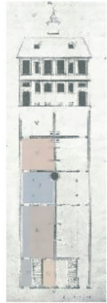
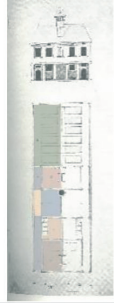
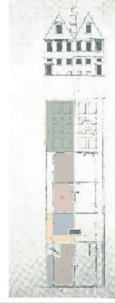

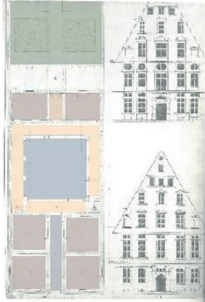
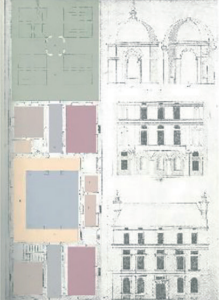
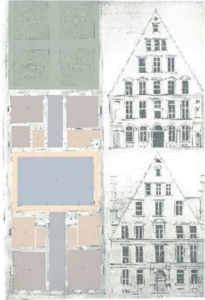
Dikkat çekici bir şekilde, Serlio'nun tüccar sınıfı için tasarladığı konutlarda süslemeler ve klasik üslup oldukça sınırlıdır. Carpo (1992, 148), bu durumu Serlio'nun Reform yanlısı bakış açısıyla açıklayarak tüccar sınıfı için daha süslemeli ve gösterişli düzenlerden kaçındığını belirtir. Calvin'in *Institutio Christianae Religionis* (1536) isimli eserinde savunmuş olduğu gösterişten kaçınma konusu, Serlio'ya ilham vermiş olmalıdır. Başta Tafuri olmak üzere araştırmacılar, Serlio'nun kitabındaki konut anlayışının seküler bir toplum modeline dayandığını ileri sürer ve bu modeli benimsemesini, mimarın Venedik'te yaşadığı dönemde Luther, Erasmus ve Calvin'in Reform yanlısı görüşlerinin etkili olduğu bir ortamda bulunmasıyla ilişkilendirir (Tafuri, 1995; Rosenfeld, 1996). Ayrıca, Cornaro'nun görüşlerinden etkilenmiş olması da olasıdır. Cornaro'nun kitabında sütun düzeni olmadan da bir cephenin güzel olabileceğini vurgulamasına uygun bir şekilde (Cornaro, 1985, 91), Serlio, tüccar saraylarının İtalyan üslubundaki tasarımlarında sadece zemin katta portikoda sütun düzeni kullanmış ve Fransız üslubundaki tasarımlarında sütun düzenine yer vermemiştir (Tablo 3).

SERLIO'NUN VI. KİTAP'INDAKİ KONUT TASARIMLARI: DECORUM, TİPOLOJİ VE ÜSLUP AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Serlio'nun VI. Kitabı, sosyal yapının mimarlık aracılığıyla temsil edildiği önemli bir kaynaktır. Ayrıca, daha önce yazılmış eserlerde ayrıntılı olarak ele alınmayan köylüler, zanaatkârlar ve tüccarlar gibi farklı sınıflara yönelik konut konusuna eğilmesi, kitabın mimarlık kitapları tarihindeki farklı yerine işaret eder. Zanaatkâr ve tüccar konutlarının kitapta geniş yer kaplaması ise, bu sınıfların kent yaşamındaki baskın rolünü yansıtmaktadır (Tablo 4). Bu yönüyle, Serlio'nun konut tasarımları, dönemin sosyolojik yapısını anlamak için değerli birer araçtır.

Serlio'nun köylü, zanaatkâr ve tüccara yönelik konut tasarımları, tipolojik ve üslupsal bir çerçevede kurgulanmıştır. Söz konusu tasarımlar, dönemin toplumsal yapısından beslenerek *decorum* ilkesi doğrultusunda biçimlenmiştir. Bu bağlamda, konutlarda sosyal statünün yanı sıra, Serlio'nun İtalyan ve Fransız üsluplarında tasarımlar geliştirmesi nedeniyle coğrafi konum da belirleyici bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Serlio'nun sosyal sınıfları yoksul, orta ve zengin olarak sınıflandırarak, her seviyeye uygun konut tasarımları geliştirmesi, sınıfların heterojen yapısını doğrulamaktadır. Sosyal hiyerarşide farklı sınıflara ait konutlar, konumları, büyüklükleri, süslemeleri ve avlu gibi soylulukla ilişkilendirilen öğelerle birbirinden ayrışır. Örneğin, kırsal kesimde köylü ile köy prensi olarak algılanan zengin çiftlik sahibi arasındaki fark, Serlio'nun konut tasarımlarında açıkça görülmektedir. Benzer biçimde, kırsal araziye yatırım yapan ve soyluluğa yükselen zengin tüccarlar, ekonomik gücü kısıtlı tüccarlardan keskin bir biçimde ayrılır. İtalyan üslubunda tasarlanan daha zengin tüccarın villasının çekirdek birimi, en alt seviyedeki tüccarın mütevazı kır evinden yaklaşık dört kat daha büyüktür. Hart ve Hicks (1998, 142), Serlio'nun kır evleri arasında yer alan Fransız üslubundaki örneklerin dönemin Fransız feodal toplumunu yansıttığını öne sürer. Ancak, Serlio'nun tüccarlar için kent içi ve kent dışında hem İtalyan hem de Fransız üslubunda üçer adet konut tasarlamış olması, feodal sistem

İtalyan Üslubu	Fransız Üslubu
Yoksul Zanaatkâra ait Kent İçinde Konutlar	
	
Zengin Zanaatkâra ait Kent İçinde Konutlar	
	
Tüccara ait Kent İçinde Konutlar	
	
Daha Zengin Tüccara ait Kent İçinde Konutlar	
	
Zengin Tüccara ait Kent İçinde Konutlar	
	

Tablo 3. Serlio'nun zengin zanaatkârlar ve tüccarlar için italyan ve fransız üsluplarında tasarladığı kent içinde konutlar.

sosyal sınıf kategorisi	Kent dışı konutlar (İtalyan üslubu)	Kent dışı konutlar (Fransız Üslubu)	Kent içi konutlar (İtalyan üslubu)	Kent içi konutlar (Fransız üslubu)
köylü				
zanaatkâr				
tüccar				

	oda (<i>camera</i>)		mutfak (<i>cucina</i>)		çiftlik için üretim alanları (<i>luogo per fare i vini, frantoio, forno</i>)		şapel (<i>capella</i>)
	ön oda, arka oda (<i>anticamera, retrocamera</i>)		salon (<i>sala</i>)		köylüler için yaşam alanları (<i>loggiamenti</i>)		güvercinlik (<i>colombara</i>)
	giriş (<i>vestibulo</i>)		portiko (<i>portico/loggia</i>)		ahır (<i>stalla</i>)		bahçe/sebze bahçesi (<i>giardino, orto</i>)
	avlu (<i>cortile</i>)		dükkan (<i>bottega</i>)				

Tablo 4. Serlio'nun VI. Kitap'ında köylü, zanaatkâr ve tüccarlara yönelik konut tasarımları.

örgütlenmesinin çözüldüğü bir dönemde tüccar sınıfının artan sosyo-ekonomik ve politik gücüne işaret etmektedir.

Kent içindeki konutlarda tüccar sınıfındaki ayırım, kent dışındaki konutlardaki kadar belirgin olmasa da, zengin zanaatkâr ile tüccar sınıfı arasında önemli bir fark vardır. En alt seviyedeki tüccara ait kent içindeki konut, zengin zanaatkârın konutunun yaklaşık dört katıdır. Bir diğer önemli nokta ise, Serlio'nun *decorum* ilkesini katı kurallar yerine, farklı koşullara uyarlanabilecek şekilde uygulamasıdır. Örneğin, biraz daha zengin, biraz daha soylu gibi betimlemelerle, sosyal sınıflar içindeki farklı zenginlik derecelerine bağlı olarak çeşitlenen mekânsal çözümler sunmuştur. Bu ayrıntılı betimlemeler, Serlio'nun konut tipolojilerinin aynı sosyal sınıf içindeki farklılıkları yansıttığını ve sosyal hareketliliğe açık bir esneklik taşıdığını göstermektedir.

Serlio'nun zanaatkâr ve tüccarlara yönelik söz konusu konutları, coğrafi farklılıkları dikkate alarak İtalyan ve Fransız üsluplarında biçimlendirmesi, mimarlık pratiğinin farklı duraklarına gönderme yapmaktadır. İtalyan kent devletleri arasındaki rekabete rağmen, Serlio'nun ortak bir İtalyan üslubundan bahsetmesi ve cephe tasarımlarında klasik düzeni önermesi, Roma mirasının birleştirici özelliğiyle ilişkilendirilebilir. Öte yandan, Serlio'nun klasik düzen içermeyen ve yaşam alanı olarak kullanılan dik çatılı cepheleri, Fransız üslubunun birebir yansması olmasa da yerel mimariyle harmanlanmış özgün tasarımlar olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, Serlio'nun sosyal sınıfların katmanlı yapısını titizlikle irdelemesi, güçlü gözlem yetisine sahip olduğunu göstermektedir. Yerel

mimari ve yaşam kültürünü, işverenin ekonomik durumu ve talepleriyle bütünleştirerek farklı üsluplarda konutlar tasarlaması ise, Serlio'nun bağlama uygun tasarım anlayışını yansıtmaktadır.

Ancak, kitabının yazıldığı dönemde basılmamış olması, Serlio'nun konut önerilerinin yaygın bir şekilde uygulanmasını engellemiş ve aradığı hamileri bulamamasına yol açmıştır. Lyon'daki son yıllarında, işvereni François de Dinteville'e yazdığı bir mektupta yaşadığı hayal kırıklığını dile getirmiştir:

“Sanatımın yer bulamadığı bu yabancı topraklarda, yoksul bir yabancı olduğum için kendimi suçluyorum. Öyle ki, sıradan bir terzi veya kunduracı olmayı bile yeğlerdim; zira hiç değilse alın terimle geçimimi kazanır, yaşadığım bu Babil kentinde, soylu bir sabırla ayakta kalmaya çalışmaktan daha az hüsrana kapılırdım” (BNF, Collection Dupoy, ms. 728, 19 Mayıs 1552, Frommel, 2003).

VI. *Kitap*, Serlio'nun mimari pratiğinin sınırlı kaldığı meslek yaşamında, tasarım anlayışını sistematik biçimde ifade ettiği en önemli çalışmalarından biri olarak değerlendirilebilir. Eser yayımlanmamış olsa da, kitabın Palladio'nun hem mimarlık kitabına hem de erken dönem villa tasarımlarına ilham vermesi, Serlio'nun etkisinin ne denli belirleyici olduğunu göstermektedir.

Günümüzde inşa edilmiş yapılarına kıyasla daha çok yazılı eserleriyle tanınan Serlio'nun sunduğu konut tasarımlarının, Rönesans konut mimarisinin ve içinde geçen sosyal yaşamın anlaşılmasına önemli bir katkı sağladığı kuşkusuzdur. Çalışmada Serlio'nun VI. *Kitap*'ında yer alan konut tasarımlarının Rönesans dönemini yorumlamak açısından ne denli önemli veriler sunduğuna dikkat çekilmiştir. Serlio'nun yaklaşımının sonraki mimarlık yazınına nasıl etkilediğini incelemek, kitabın daha geniş bir perspektiften anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

KAYNAKLAR

- ACKERMAN, J. A., ROSENFELD, M. N. (1989) Social Stratification in Renaissance Urban Planning, *Urban Life in the Renaissance*, eds. S. Zimmerman, R. F. E. Weismann, Univ. of Delaware Press, Newark; 21-49.
- ACKERMAN, J. S. (1990) *The Villa: Form and Ideology of Country Houses*, Princeton University Press, Princeton, NJ.
- ACKERMAN, J. S. (1996) *Introduction, Serlio on Domestic Architecture*, Dover Publications, Inc., New York; 12-15.
- ACKERMAN, J. A. (2002) *Origins, Imitation, Conventions: Representations in the Visual Arts*, MIT Press, Cambridge, Mass.; 186-215.
- AĞIR, A. (2005) Yapı ve Mekân Olarak Loggia, *Sanat Tarihi Defterleri*, 10, Ege Yayınları: İstanbul; 151-164.
- ALBERTI, L. B. (1541) *De re aedificatoria libri decem*, Argentorati [Strasbourg] : excudebat M. Iacobus Cammerlander Moguntinus. Getty Research Institute.
- ALBERTI, L. B. (1988) *On The Art of Building in Ten Books*, trans. J. Rykwert, N. Leach and R. Tavernor, MIT Press, Cambridge, Mass.
- ALSACI, Ü. (1978) Düşünsel Mimarlık: Rönesans Ütopyaları Aracılığıyla Bir Örnekleme, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 4(1) 31-52.

- AZZI VISENTINI, M. (1995) *La villa in Italia: Quattrocento e Cinquecento*, Electa, Milano.
- BELTRAMINI, G., BURNS, H. (2005) *Andrea Palladio e la Villa Veneta. Da Petrarca a Carlo Scarpa*, Marsilio, Venezia.
- BELTRAMINI, M. (2008) Palladio e il Sesto Libro di Sebastiano Serlio. *Palladio 1508-2008. Il Simposio del cinquecentenario*, eds. G. Beltramini and H. Burns; 187-188. Marsilio, Venezia.
- BLUNT, A. (1999) *Art and Architecture in France, 1500-1700*, Yale University Press, New Haven&London.
- BOCCHI, F. (1990) *I portici di Bologna e l'edilizia civile medievale*, Grafis, Bologna.
- BOONE, R. A. (2007) *War, Domination, and the Monarchy of France: Claude de Seyssel and the Language of Politics in the Renaissance*, Brill, Leiden, Boston.
- BROCCHIERI, V. H. B. (2020) Ekonomi ve Toplum: Köylüler, 16. Yüzyıl Rönesans Çağı, der. U. Eco, Alfa., İstanbul; 243-247.
- BURNS, H. (2012) *La villa italiana del Rinascimento*, Angelo Colla Editore, Vicenza.
- CARPO, M. (1992) The Architectural Principles of Temperate Classicism: Merchant Dwellings in Sebastiano Serlio's Sixth Book, *Res: Anthropology and aesthetics* 22, 135-151.
- CARPO, M. (2001) Architectural Drawing in the Age of Its Mechanical Reproduction-Serlio, *Architecture in the Age of Printing. Orality, Writing, Typography, and Printed Images in the History of Architectural Theory*, MIT Press, Cambridge, MA & London; 42-56.
- CAVALLO, S. (2006) The Artisan's Casa, *At Home in Renaissance Italy*, eds. M. Ajmar-Wollheim and F. Dennis, V&A publications, London; 66-75
- CHASTEL, A. (1994) *French Art*, Flammarion: Paris, New York.
- CHOAY, F. (1997) *The Rule and the Model: On the Theory of Architecture and Urbanism*, MIT Press, Cambridge, Mass.
- CORNARO, A. (1985) L'Architettura. *Trattati di Pietro Cataneo, Giacomo Barozzi da Vignola: con l'aggiunta degli scritti di architettura di Alvise Cornaro, Francesco Giorgi, Claudio Tolomei, Giangiorgio Trissino, Giorgio Vasari*, ed. E. Bassi, Edizioni Il Polifilo, Milano; 165-498.
- CRESCENZI, P. D. (1495) *De agricultura vulgare*, Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze [<https://archive.org/details/ita-bnc-in2-00001989-001/page/n9/mode/1up?view=theater>] Erişim Tarihi (15.10.2025).
- DINSMOOR, W. B. (1942) The Literary Remains of Sebastiano Serlio, *Art Bulletin* 24 (1); 55-91.
- DU COLOMBIER, P. (1934) Le sixieme livre retrouve de Serlio et l'architecture francaise de la Renaissance, *Gazette des beaux arts*; 42-59.
- ENGİNSOY EKİNCİ, S. (2017). Mimarlığın Kaidesi: Toprak, *Arredamento Mimarlık*, 9; 124-126.

- ERICHSEN, P.H. (2020) *Artisans, Objects, and Everyday Life in Renaissance Italy: The Material Culture of the Middling Class*, Amsterdam University Press, Amsterdam.
- EVERS, B. (2003) Sebastiano Serlio (1475-1553/55) Tutte l'opere d'architettura et prospettiva, Venice, 1619, The Five Books of Architecture, London, 1611, *Architectural theory: from the Renaissance to the present*, TASCHEN, Köln
- FILARETE (1972) *Trattato di Architettura*, eds. A.M. Finoli and L. Grassi. Edizioni Il Polifilo, Milano.
- FORSTER, K. (1974) Back To The Farm- Vernacular Architecture And Development Of The Renaissance Villa. *Architectura. Zeitschrift für Geschichte der Baukunst* 4, 1-12.
- FROMMEL, C. L. (1994) Living all'antica: Palaces and Villas from Brunelleschi to Bramante, *Italian Renaissance Architecture from Brunelleschi to Michelangelo*, ed. H. A. Millon, Thames and Hudson.
- FROMMEL, S. (2003) *Sebastiano Serlio: Architect*, trans. P. Spring, Electa, Milano.
- FROMMEL, S. (2006) De la casa del povero contadino à la casa del ricco cittadino: maisons rurales et maisons des champs dans le Sixième Livre de Sebastiano Serlio, *Maisons des champs dans l'Europe de la Renaissance*, ed. M. Chatenet, Éditions Picard, Paris; 49-68.
- FROMMEL, S. (2008) Serlio e Palladio: un incontro assai probabile e le sue implicazioni, *Palladio 1508-2008. Il Simposio del cinquecentenario*, eds. G. Beltramini and H. Burns, Marsilio, Venice; 68-73.
- GALLETTI, S. (2018) Paired Models: Comparing Domestic Typologies Between Italy and France. *Digital Serlio Project, Avery Architectural & Fine Arts Library*. [<https://library.columbia.edu/libraries/avery/digitalserio/essays/galletti.html>] Erişim Tarihi (15.10.2025).
- GARIN, E. (1965) La città ideale, *Scienza e Vita nel Rinascimento Italiano*. Laterza, Bari, 33-56.
- GASTON, R. W. (2014) Vasari and the Rhetoric of Decorum, *The Ashgate Research Companion to Giorgio Vasari*, ed. D. J. Cast, Routledge, Abingdon, England; New York, NY.; 245-260.
- German History in Documents and Images, Bildarchiv Preußischer Kulturbesitz, *The Princely Fuggerei in Augsburg (undated)*[https://ghdi.ghi-dc.org/sub_image.cfm?image_id=3284] Erişim Tarihi (15.10.2025).
- GUILLAUME, J. (1989) Serlio et l'architecture française, *Sebastiano Serlio: Sesto Seminario internazionale di storia dell'architettura, Vicenza* (31 agosto-4 settembre 1987), ed. C. Thoenes, Electa, Milano; 67-78.
- GÜNTHER, H. (2009) Society in Filarete's Libro Architetonico between Realism, Science Fiction and Utopia, *Architettura e Umanesimo: Nuovi studi su Filarete, Arte Lombarda*, ed. B. Hub, 155(1), Milano: VitaePensiero Pubblicazioni dell'Università Cattolica del Sacro Cuore; 56-80.
- HALE, J. R. (1971) *Renaissance Europe 1480-1520*, Fontana, London.
- HART, V. (2003) 'Of little or even no importance to the architect': on absent ideals in Serlio's drawings in the Sixth Book, on domestic architecture, *The Rise of the Image: Essays on the History of the Illustrated*

- Art Book*, eds. R. Palmer and T. Frangenberg, T, Ashgate, Aldershot; 87-104.
- HART, V., HICKS, P. (1998) On Sebastiano Serlio: Decorum and the Art of Invention, *Paper Palaces: The Rise of the Renaissance Architectural Treatise*, eds. V. Hart and P. Hicks, Yale University Press, New Haven&London; 140-157.
- JELMİNİ, A. (1986) *Sebastiano Serlio, il Trattato d'architettura*, Tipografia Stazione, Locarno.
- KAVAS, K. R. (2012) *A Critical Review of the Roman Atrium House: Reading The Material Evidence On "Atrium"*, METU JFA, 29 (2) 143-155.
- KRUFT, H. W. (1994) *A History of Architectural Theory: from Vitruvius to the Present*, çev. R. Taylor, E. Callander ve A. Wood, Princeton Architectural Press, New York.
- LAZZARO, C. (1985) Rustic Country House to Refined Farmhouse: The Evolution and Migration of an Architectural Form, *JSAH* 44(4); 346-367.
- MARTINES, L. (1988) *Power and Imagination. City-States in Renaissance Italy*, The Johns Hopkins University, Baltimore.
- MARTINI, F. D. G. (1967) *Trattati di architettura, ingegneria e arte militare*, ed. C. Maltese, trans. L. Maltese Degrassi, Edizioni Il Polifilo, Milano.
- MISKIMIN, H. A. (1977) *The economy of later Renaissance Europe, 1460-1600*, Cambridge University Press, Cambridge, [Eng.]; New York.
- MURARO, M. (1986) *Venetian Villas*, Konemann, Köln.
- NECİPOĞLU, G. (2016) Sinan Çağında Mimarlık Kültürü ve 'Adâb': Günümüze Yönelik Yorumlar, *Ekrem Hakkı Ayverdi'nin Hatırasına: Osmanlı Mimarlık Kültürü*, der. H. Aynur ve H. Uğurlu, Kubbealtı, İstanbul, 19-66.
- ONIAN, J. (1973) Filarete and the 'Qualità: Architectural and Social. *Arte Lombarda*, 18(38-39), 116-128.
- ONIAN, J. (1990) *Bearers of Meaning: The Classical Orders in Antiquity, the Middle Ages, and the Renaissance*, Princeton University Press, New Jersey.
- PAYNE, A. A. (1999) *The Architectural Treatise in the Italian Renaissance: Architectural Invention, Ornament, and Literary Culture*, Cambridge University Press, Cambridge, [Eng.]; New York.
- PELLECCHIA, L. (1992) Architects Read Vitruvius: Renaissance Interpretations of the Atrium of the Ancient House, *JSAH* 51(4); 377-416.
- PEVSNER, N., FLEMING, J., HONOUR, H. (1981) *Dizionario di architettura*, Giulio Einaudi Editore, Torino.
- PIRENNE, H. (2018) *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, çev. U. Kocabaşoğlu (2005) İletişim Yayınları, İstanbul.
- ROSCI, M. (1967) *Il trattato di architettura di Sebastiano Serlio*, I.T.E.C. Editrice, Milano.

- ROSENFELD, M. R. (1969) Sebastiano Serlio's Late Style in the Avery Library Version of the Sixth Book on Domestic Architecture, *JSAH*, 28, 3; 155-172.
- ROSENFELD, M. R. (1996) *Serlio on Domestic Architecture*, Dover Publications, Inc, New York.
- ROSENFELD, M. R. (2003) From Bologna to Venice and Paris: The Evolution and Publication of Sebastiano Serlio's Books I and II, "On Geometry" and "On Perspective", for architects, in the *History of Art*, vol. 59, Symposium Papers XXXVI: The Treatise on Perspective: Published and Unpublished; 280-321.
- SALMON, J. H. M. (1975) *Society in Crisis, France in the Sixteenth Century*, E. Benn, London
- SARTI, R. (1999) *Europe at Home. Family and Material Culture 1500-1800*, trans. A. Cameron, Yale University Press, New Haven&London.
- SERLIO, S (1537) Regole Generali di Architettura Sopra Le Cinque Maniere degli Edifici, Francesco Marcolini Da Forli, Venezia. https://archive.org/details/gri_33125008802213/page/n51/mode/2up
- SERLIO, S. *Sesto libro d'architettura. Delle habitationi fuori e dentro delle città*, München Bayerische Staatsbibliothek Cod.icon. 189: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb00018617?page=38> Erişim Tarihi (15.10.2025)
- SERLIO, S. (1994) *Architettura Civile. Libri Sesto, Settimo e Ottavo nei manoscritti di Monaco e Vienna*, ed. F. P. Fiore, Edizioni Il Polifilo, Milano.
- SUITNER NICOLINI, G. (1973) Per una lettura urbanistica delle ville venete. Proposta di una tipologia territoriale, *Bollettino CISA XV*; 447-465.
- TAFURI, M. (1995) *Venice and the Renaissance*, MIT Press, Cambridge, Mass.
- THOMSON, D. (1984) *Renaissance Paris: Architecture and Growth, 1475-1600*, University of California Press, Berkeley.
- VALTIERI, S. (1988) *Il Palazzo del Principe/ Il Palazzo del Cardinale / Il Palazzo del Mercante*, Gangemi editore, Roma.
- VENTURA, A. (1976) Le trasformazioni economiche nel Veneto tra Quattro e Ottocento, *Bollettino CISA*, XVIII; 127-142.
- VITRUVIUS (2017) *Mimarlık Üzerine*, çev. Ç. Dürüşken, Alfa, İstanbul.

Received: 29.01.2024; Final Text: 10.12.2025

Keywords: Renaissance architecture; Sebastiano Serlio; architectural treatises; domestic architecture; social classes.

EXPLORING SOCIAL CLASSES IN ARCHITECTURAL HISTORY: PEASANT, ARTISAN, AND MERCHANT DWELLINGS IN SEBASTIANO SERLIO'S (1475–1554) VITH BOOK

The treatment of social classes in Renaissance written sources reveals the sharp distinctions between the ruling nobility and the non-noble segments of society. The architectural treatises of the period, adopting Vitruvius's principle of *decorum* (propriety), reinforced social hierarchies through

spatial design. Within this context, Bolognese painter-architect Sebastiano Serlio's (1475-1554) *VIth Book*, recognized as the first comprehensive and systematic study on domestic architecture, stands out for offering detailed proposals for all social strata.

This study analyzes the relationship between architecture and social classes through Serlio's designs for peasants, artisans, and merchants presented in his *VIth Book*, framing the analysis within the socio-economic and cultural context of the period. It first explores how the architects of the 15th century implemented the principle of *decorum* in domestic architecture, then examines how Serlio reinterpreted this notion in the *VIth Book*. The rise of new social classes, the transformation of urban fabric, and the revaluation of rural life are interpreted as key factors shaping Serlio's typological proposals.

The main focus of the study is Serlio's country and city housing designs for peasants, artisans, and merchants. Through the analysis of his descriptions and architectural drawings, the study reveals how Serlio spatialized social hierarchy in architectural form based on the principle of *decorum*.

Serlio offers an original perspective by addressing the issue of housing for peasants, artisans, and merchants in a detailed approach. His housing designs tailored to different social groups distinguished by both Italian and French architectural traditions, introduces a novel approach that had no precedent in Renaissance architectural treatises. Although the *VIth Book* remained unpublished during Serlio's lifetime limiting the dissemination of his models, his proposals significantly influenced later architectural discourse and Renaissance domestic architecture. The study underscores the importance of *VIth Book* as a valuable source for interpreting the dynamics of domestic architecture in the Renaissance.

MİMARLIK TARİHİNDE SOSYAL SINIFLARIN İZİNDE: SEBASTIANO SERLIO'NUN (1475-1554) VI. KİTAP'INDA KÖYLÜ, ZANAATKÂR VE TÜCCAR KONUTLARI

Rönesans döneminde yazılı kaynakların sosyal sınıflar bağlamında ele alınması, yönetici ve soylular ile soylu olmayan kesimler arasındaki keskin farklılıkları ortaya koymaktadır. Bu dönemde yazılan mimarlık kitapları, Vitruvius'un *decorum* ilkesini benimseyerek, mimarlık aracılığıyla sosyal sınıflar arasındaki ayrımı somutlaştırır. Bu bağlamda, Bolognalı ressam-mimar Sebastiano Serlio'nun (1475-1554) *VI. Kitap'ı* konut konusuna yönelik ilk kapsamlı ve sistematik çalışma olarak kabul edilmekte ve tüm sosyal katmanlara yönelik ayrıntılı tasarımlar içermesi açısından dikkat çekmektedir.

Çalışma, Serlio'nun *VI. Kitap'ı*nda yer alan köylüler, zanaatkârlar ve tüccarlara yönelik geliştirdiği konut tasarımları üzerinden, sosyal sınıflar ile mimari arasındaki ilişkiyi dönemin sosyo-ekonomik ve kültürel bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Öncelikle, 15. yüzyıl mimarlarının *decorum* (uygunluk) ilkesini konut mimarlığına nasıl uyguladıkları tartışılmakta; ardından Serlio'nun bu ilkeyi *VI. Kitap'ta* nasıl yorumladığı ele alınmaktadır. Yeni toplumsal sınıfların yükselişleriyle birlikte kent dokusunda yaşanan dönüşüm ve kırsal yaşamın yeniden değer kazanması gibi dinamikler, Serlio'nun konut tipolojilerini biçimlendiren önemli etkenler olarak yorumlanmaktadır.

Çalışmanın odak noktasını, Serlio'nun köylüler, zanaatkârlar ve tüccarlar için tasarladığı kır ve kent evleri oluşturmaktadır. *VI. Kitap*ında yer verdiği açıklamaları ve mimari çizimleri üzerinden yapılan analiz, *decorum* ilkesine dayalı olarak sosyal hiyerarşinin mimaride nasıl karşılık bulduğunu ortaya koymaktadır.

Serlio, köylü, zanaatkâr ve tüccar sınıflarına yönelik konut konusunu ayrıntılı olarak ele alarak özgün bir yaklaşım sergiler. Farklı sosyal kesimler için geliştirdiği konut tasarımlarını, İtalyan ve Fransız geleneklerine göre farklılaştırarak bir arada sunması, Rönesans mimarlığında öncesi olmayan bir bakış açısıdır. *VI. Kitap*, Serlio'nun yaşadığı dönemde yayımlanmamış olsada, sunduğu konut tipolojileriyle hem Rönesans konut mimarlığına hem de sonraki mimarlık yazınına önemli katkılarda bulunmuştur. Çalışmada Serlio'nun *VI. Kitap*'ında yer alan konut tasarımlarının Rönesans dönemini yorumlamak açısından ne denli önemli veriler sunduğuna dikkat çekilmektedir.

E. MERVE AKSOY ORAL; B. Arch., M.Sc.

Received her M. Arch. from Roma Tre University (2010) and M.Sc. from ITU (2018) in history of architecture. Currently is a PhD candidate at ITU's History of Architecture Program. Major research interests include Renaissance architecture and Renaissance architectural treatises. e.merve.aksoy@gmail.com, aksoyem@itu.edu.tr

AYGÜL AĞIR; B. Arch., M.Sc., PhD

Graduated from Istanbul Technical University (ITU), Faculty of Architecture, Department of Architecture in 1988. She received her master degree in architecture from ITU in 1992 with a research on Seljuk's covered madrasas. Earned her Ph.D. degree in history of architecture from İTÜ in 2001. Her research interests include history of architecture and cities. agiray@itu.edu.tr